

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МІСТА ТА РЕГІОНИ В ЕПІЦЕНТРИ ПРОСТОРОВИХ ЗМІН

Збірник наукових праць

За редакцією
Сергія Петровича Запотоцького
Костянтина Володимировича Мезенцева

УДК 911.3(477.4/.8):711.4:338.246.8:338.48(08)
М65

Рецензенти:

д-р геогр. наук, проф. О. О. Любіцева
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
д-р геогр. наук, проф. В. В. Яворська
(Одеський національний університет імені І. І. Мечникова)

*Рекомендовано до друку
вченою радою географічного факультету
(протокол №4 від 29 листопада 2022 року)*

Редакційна колегія:

д-р геогр. наук, проф. С. П. Запотоцький (співголова); д-р геогр. наук, проф. К. В. Мезенцев (співголова); д-р геогр. наук, проф. Л. Н. Немець; д-р геогр. наук, проф. К. Ю. Сегіда; д-р екон. наук, проф. Ю. М. Хвесик; канд. геогр. наук, доц. О. Л. Дронова; канд. екон. наук, доц. О. Ю. Кононенко; канд. геогр. наук, доц. А. Л. Мельничук; канд. геогр. наук, доц. В. Ф. Пасько; канд. геогр. наук, доц. Н. І. Провотар; канд. геогр. наук В. А. Запотоцька (відп. секр.)

М50 Міста та регіони в епіцентрі просторових змін : зб. наук. праць / за ред. С. П. Запотоцького та К. В. Мезенцева. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2023. – 95 с.

ISBN 978-966-933-208-0

У збірнику представлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Міста та регіони в епіцентрі просторових змін", що проходила 24–25 листопада 2022 року на базі кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Наукові праці презентують п'ять тематичних напрямів – проблеми регіонального розвитку, проблеми міського розвитку і міського планування, трансформації міського простору, туризм у регіональному та міському розвитку, наслідки російської воєнної агресії й відновлення території України після війни, а також оцінку внеску видатних вчених академіка Ярослава Олійника та професора Костянтина Немця у розвиток української суспільної географії.

Для науковців географічних спеціальностей закладів вищої освіти, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами регіонального та міського розвитку.

УДК 911.3(477.4/.8):711.4:338.246.8:338.48(08)

ISBN 978-966-933-208-0

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ЖИТТЯ КОРОТКЕ, А НАУКА НЕСКІНЧЕННА: ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

<i>Запотоцький Сергій, Мезенцев Костянтин, Шевчук Сергій</i> Трансформаційне лідерство та наукова школа академіка Ярослава Олійника.....	8
<i>Немець Людмила, Сегіда Катерина, Ключко Людмила, Кандиба Юрій, Телебенєва Євгенія</i> Постать Ярослава Олійника у розвитку харківської суспільно-географічної школи.....	9
<i>Мезенцев Костянтин, Запотоцький Сергій, Пасько Володимир</i> Внесок Костянтина Немця у розвиток освітньої та наукової співпраці київської і харківської суспільно-географічних шкіл	13

РОЗДІЛ 2 ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: СУСПІЛЬНО-ПРОСТОРОВА НЕРІВНОМІРНІСТЬ І НЕРІВНІСТЬ, ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ТА ГЛОБАЛЬНІ ВПЛИВИ

<i>Гукалова Ірина</i> Динамічна оцінка рівня та якості життя населення регіонів: у пошуках альтернативи.....	16
<i>Запотоцький Сергій, Савчук Іван</i> Застосування моделі "центр – периферія" до типізації ареалів господарської діяльності України.....	17
<i>Заячук Мирослав</i> До питання підготовки фахівців з управління регіональним розвитком.....	18
<i>Заячук Оксана, Заячук Анастасія, Заячук Надія</i> Про шляхи оптимізації розвитку територіальної громади м. Чернівці	19
<i>Іванова Наталія</i> Екологічний аспект місцевого розвитку громад в Україні.....	20
<i>Кобилін Павло</i> До питання поширення транснаціональних корпорацій в сфері аерокосмічної промисловості і оборони у світі.....	21
<i>Костащук Іван, Кісіль Роман</i> Етнокультурний потенціал міста Чернівці як показник його міжнародного іміджу.....	23
<i>Логін Злата</i> Геопросторові риси банківської інфраструктури Західного регіону України.....	24

<i>Мельничук Анатолій, Заптоцька Вікторія, Остапенко Станіслав, Гнатюк Світлана</i>	
Система планування розвитку територіальних громад Херсонської області: суспільно-географічний аналіз	25
<i>Морзацький Владислав</i>	
"Серце Чернігівщини" як потенційне перспективне об'єднання територіальних громад задля збалансованого просторового розвитку	26
<i>Нестерчук Олександр, Сургай Дар'я, Добровольська Наталія</i>	
Геополітика технологій: як Європейський Союз може стати глобальним гравцем.....	27
<i>Поплавська Інна</i>	
Структурні зміни просторової організації соціальної сфери: досвід Тернополя.....	28
<i>Рашевська Дар'я</i>	
Регіональні полюси зростання та нерівномірність внутрішньорегіонального розвитку Донецької області.....	29
<i>Сонько Сергій</i>	
Про дискретність та континуальність географічного простору.....	31
<i>Сторожик Дарина</i>	
Сучасні виклики функціонування освітньої сфери в Україні	32
<i>Чубрей Марія-Анастасія</i>	
Оцінка гендерної нерівності на прикладі Глибоцької селищної територіальної громади.....	33
<i>Циган Владислав, Кандиба Юрій</i>	
Типові форми авторитарних репресій у Південно-Східній Азії	34

РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ МІСЬКОГО РОЗВИТКУ ТА МІСЬКА ПОЛІТИКА

<i>Барановський Микола, Федорець Роман</i>	
Середні міста як осередки концентрації сільського населення України.....	35
<i>Борисенко Олександра, Авраменко Віта, Корнус Анатолій</i>	
Особливості динаміки та структури забудови міста Суми (1984–2022 років).....	36
<i>Влах Мирослава</i>	
Модернізація суспільно-географічної терміносистеми "місто"	37
<i>Дронова Олена, Кононенко Олена</i>	
Метаболізм міст України: підходи до оцінювання та використання в управлінській практиці.....	38
<i>Колотуха Ігор, Колотуха Олександр</i>	
Основні напрями розвитку системи громадського транспорту великого міста (на прикладі Києва)	39
<i>Колтун Оксана</i>	
Перспективи вивчення тимчасових геосайтів у містах.....	41

<i>Костріков Сергій, Серьогін Денис</i>	
Візуальний аналіз міського середовища для підтримки прийняття рішень у муніципальному менеджменті	42
<i>Кузишин Андрій</i>	
Електоральна активність в межах міських просторів адміністративних центрів областей Західноукраїнського регіону: рефлексія та тренди	43
<i>Купач Тетяна</i>	
Ландшафтна основа формування геообразів міст (на прикладі м. Києва)	44
<i>Палеха Юрій</i>	
Стратегія розвитку містобудування на сучасному етапі – виклики і пріоритети.....	45
<i>Покляцький Сергій</i>	
Місто як об'єкт мікрогеографічних досліджень	46
<i>Пуґач Сергій</i>	
Соціальний профіль міст Волинської області: постдемографічне дослідження.....	48
<i>Руденко Валерій</i>	
Населення міст Радянської України в дослідженнях Мирона Кордуби (за матеріалами переписів 1920–1924 років).....	49
<i>Сегіда Катерина, Карайченцева Ганна</i>	
Нові демографічні реалії міст України (на прикладі Харкова)	50
<i>Сливка Роман</i>	
Міська герилья в світі та Україні	52
<i>Трусій Оксана</i>	
Сучасний стан та перспективи розвитку міського фермерства Київської агломерації.....	53

РОЗДІЛ 4 ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

<i>Гнатюк Олексій</i>	
Від сільськогосподарської станції до "царського села": повсякденні практики у передмісті Вінниці.....	55
<i>Голуб Юлія</i>	
Чернігів: культурно-історична привабливість міського простору.....	56
<i>Гоманюк Микола</i>	
Сприйняття міського простору мешканцями приморських міст Херсонської області.....	57
<i>Данильчук Денис</i>	
Просторові перспективи міста Славута	57
<i>Денисенко Олена</i>	
Трансформації як реструктуризації: аналіз перетворень міського простору.....	58

<i>Заваріка Галина</i>	
Трансформаційні зміни функціональної структури м. Северодонецьк до 2022 року	59
<i>Зеленська Любов</i>	
Трансформація топонімичного урболексикону м. Дніпро.....	60
<i>Мельничук Анатолій, Гнатюк Світлана</i>	
Просторові відмінності рівня інклюзивності кампусу Київського університету: community mapping.....	61
<i>Пісоцька Катерина</i>	
Трансформації набережної як міського публічного простору – кейс Вінниці	62
<i>Полянський Юрій</i>	
Трансформації міського простору Львова.....	63
<i>Проватар Наталія, Басич Альона</i>	
Модернізація зелених публічних просторів студентського містечка: підходи, методи, інструментарій.....	64
<i>Сливка Роман, Закутинська Ірина, Рудницький Іван</i>	
Ринкові і самоорганізовані торговельні простори Івано-Франківська	65
<i>Страшок Олександра</i>	
Зелені дахи як елемент оптимізації планувально-просторової організації забудови сучасного міста	66
<i>Холошин Ігор, Мантуленко Світлана, Бурман Людмила, Ганчук Олена, Варфоломєєва Ірина</i>	
Просторовий аналіз комфортності проживання населення великих промислових центрів на прикладі Кривого Рогу	67
<i>Чехов Сергій, Сегіда Катерина</i>	
Ринок нерухомості м. Харкова: сучасні тенденції.....	68
<i>Щурик Христина</i>	
Планування розвитку студентських міст: досвід міста Лунд та Острог.....	70

РОЗДІЛ 5 ТУРИЗМ У РЕГІОНАЛЬНОМУ І МІСЬКОМУ РОЗВИТКУ

<i>Бучко Жанна, Кілінська Клавдія</i>	
Вулично-дорожні ландшафти у рекреаційно-туристичному природокористуванні (на прикладі м. Чернівці)	72
<i>Заваріка Галина</i>	
Досвід відновлення туризму з метою регіонального розвитку.....	75
<i>Мальська Марта, Гаталяк Оксана</i>	
Туристичне майбутнє найменших міст України як напрям сталого розвитку	76
<i>Матвієнко Наталія, Матвієнко Володимир, Околович Ірина</i>	
Розвиток територіальних громад через сільський туризм	77

<i>Погребський Тарас</i>	
Перспективи розвитку видовищно-розважальних послуг у місті Луцьк.....	78
<i>Смирнов Ігор</i>	
Геопросторові та геологістичні аспекти сталого розвитку урботуризму за умов овертуризму (на прикладі Львова та Києва)	79
<i>Смирнов Ігор</i>	
Саміно Podolico як приклад співпраці об'єднаних територіальних громад в Україні з розвитку туризму.....	80
<i>Яценко Борис</i>	
Мангеттен як туристична дестинація	81

РОЗДІЛ 6

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

<i>Кіптенко Вікторія</i>	
Вдосконалення системи моніторингу довкілля – індикатор та інструмент сталого європейського відновлення України.....	84
<i>Мезенцев Костянтин</i>	
"Вбивство" та "втеча" українських міст: військовий урбіцид і вимушені переселення	85
<i>Молодика Владислав</i>	
Вимушені трансформації форм просторової організації господарства регіонів в умовах повномасштабної війни	86
<i>Пасько Володимир</i>	
Регіональні особливості релокації підприємств України: виклики сьогодення	87
<i>Пацюк Вікторія</i>	
Урбіцид в Україні: класифікація міст.....	88
<i>Петровська Анастасія</i>	
Монофункціональні міста: соціально-економічні трансформації у воєнний період	89
<i>Підгарушний Григорій, Марушинець Андрій</i>	
Географічні чинники оборони Києва від російських окупантів в лютому–березні 2022 року	90
<i>Подушкіна Ольга, Лялюк Ігор, Антоненко Надія, Мальчикова Дар'я, Палеха Юрій, Пилипенко Ігор</i>	
Переосмислення просторового розвитку у повоєнній відбудові України	92
<i>Сікорська Ліна</i>	
Маріуполь в епіцентрі урбіциду: суспільно-географічні передумови	93
<i>Уліганець Сергій, Кириченко Давид</i>	
Трансформаційні процеси у регіональному розвитку України внаслідок військової агресії Росії проти України	94

РОЗДІЛ 1

ЖИТТЯ КОРОТКЕ, А НАУКА НЕСКІНЧЕННА: ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Сергій Запотоцький, Костянтин Мезенцев
Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
Сергій Шевчук
Київський національний університет технологій та дизайну

ТРАНСФОРМАЦІЙНЕ ЛІДЕРСТВО ТА НАУКОВА ШКОЛА АКАДЕМІКА ЯРОСЛАВА ОЛІЙНИКА

Розвиток наукової думки у певній галузі знань можна розглядати через призму оцінки ролі окремих постатей, які не тільки самі продукують власні ідеї, розробляють та розвивають теорії та концепції, методологічні засади, але й формують навколо себе наукові колективи однодумців та послідовників.

Особливим типом наукового лідерства є трансформаційний, який передбачає, що лідер подає приклад наукоцентризму, творчої зосередженості, самовідданості та академічної доброчесності, надихає і водночас стимулює колеґ та учнів, своєчасно реаґує на виклики і проблеми, що виникають. В українській суспільній географії прикладом такого трансформаційного лідера є академік Ярослав Олійник. Його особисті людські якості та створене ним академічне середовище забезпечили успішний розвиток наукової школи з дослідження регіональних суспільно-географічних процесів. Ця наукова школа стала важливим фундаментом всієї суспільної географії в Україні, сприяла визнанню її досягнень не тільки в країні, а й за кордоном.

Головними фокусами досліджень наукової школи Ярослава Олійника є розробка теорії та методології суспільної географії, методик суспільно-географічних досліджень, вивчення проблем природокористування, регіональної екологічної політики, екологічної та природно-техногенної безпеки, територіальної та комплексно-пропорційної організації господарства, аналіз широкого спектру соціально-географічних процесів, дослідження різноманітних аспектів регіонального та міського розвитку. Наукова школа академіка Ярослава Олійника розвивалася через

захисти дисертаційних робіт, в яких поглиблювалися, розширювалися й продукувалися наукові ідеї та підходи. Під керівництвом Ярослава Олійника було захищено 12 докторських та 39 кандидатських дисертацій.

Доробок наукової школи формують, перш за все, провідні ідеї, наукові положення та наукові праці її лідера, але водночас важливу роль відіграє широта охоплення інших вчених – його колег та послідовників. Завдяки трансформаційному лідерству Ярослава Олійника його наукова школа не функціонує в рамках лише певної теорії, а охоплює значне різноманіття суспільно-географічних тем і підходів – від соціальної географії до регіональної економіки, від туризмології до регіональної діагностики та раціонального природокористування, від географії сільської місцевості до геоурбаністики та географії світового господарства (Мезенцев, Шевчук 2020). Так само територіальні рамки досліджень не обмежуються Києвом та столичним регіоном, з яким безпосередньо пов'язана наукова та педагогічна діяльність Ярослава Олійника, а охоплює всю територію України та низку зарубіжних країн. Його учні та послідовники нині працюють у більшості провідних суспільно-географічних осередків України.

Мезенцев К., Шевчук С. (2020). Трансформаційне лідерство академіка Ярослава Олійника та його наукова школа. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*, №2(49): 4–14.

**Людмила Нємець, Катерина Сєгіда, Людмила Ключко,
Юрій Кандиба, Євгенія Телебєнєва**
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПОСТАТЬ ЯРОСЛАВА ОЛІЙНИКА У РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ШКОЛИ

Ярослав Богданович Олійник був одним з найвидатніших і найуспішніших організаторів географічної науки в Україні. Очолюючи географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, він не лише сформував потужну команду географів, а й створив власну наукову суспільно-географічну школу, давши дорогу у наукове життя багатьом кандидатам і докторам наук.

Працюючи в умовах суспільних трансформацій в Україні на рубежі XX і XXI століть, Я. Олійник розумів необхідність змін теоретико-методологічних підходів у суспільно-географічних дослідженнях. Як і низка найбільш прогресивних українських економіко-географів, Я. Олійник вбачав розвиток економічної і соціальної географії через її трансформацію у суспільну географію з акцентуванням уваги на дослідженні соціальних аспектів на регіональному рівні. Тобто суспільна географія, яка у радянські часи вимушено перервала свій розвиток на теоретико-методологічних засадах антропогеографії С. Рудницького, почала відкривати для себе найбільш прогресивні надбання світової, в першу чергу, європейської Human Geography і сама відкриватися світовій географічній спільноті. Розуміння значущості інтеграції природничої та суспільної галузей географії, дало поштовх національного бачення розвитку суспільної географії в Україні як потужної міждисциплінарної науки. І безперечна заслуга у цьому складному і тривалому процесі належить, зокрема, академіку Я. Олійнику.

Діяльність академіка Я. Олійника як організатора географічної науки так чи інакше охоплювала практично всі регіони України і поширювалась на більшість профільних географічних установ чи підрозділів. Зокрема, саме Я. Олійник дав поштовх для розвитку харківської суспільно-географічної школи на початку XXI столітті, яка перебувала у кризовому стані на рубежі століть.

У спеціалізованій вченій раді Київського національного університету імені Тараса Шевченка при науковому консультуванні Ярослава Олійника за спеціальністю "Економічна та соціальна географія" у 2004 році була захищена докторська дисертація Людмили Немець на тему "Соціально-географічні основи стратегії переходу України на модель стійкого розвитку", у 2006 році – докторська дисертація Костянтина Немця на тему "Суспільно-географічні основи інформаційного розвитку соціогеосистем". Таке посилення кадрового потенціалу кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна сприяло розвитку харківської суспільно-географічної школи. Зокрема, було відновлено наукову підготовку фахівців в аспірантурі і докторантурі, де під керівництвом професорів Л. Немець і К. Немця захистили кандидатські і докторські дисертації десятки аспірантів і докторанти П. Шуканов та К. Сегіда. Кандидатські дисертації аспірантів та здобувачів економіко-

географів Каразінського університету були захищені у спеціалізованій вченій раді Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Г. Баркова, Ю. Кандиба, Ю. Заволока).

Складно переоцінити роль Ярослава Олійника у сприянні відкриттю у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна спеціалізованої вченої ради К 64.051.23 із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія, головою якої було призначено професора Л. Немець. Більшість захищених кандидатських дисертацій аспірантів та здобувачів географів-суспільників Каразінського відбулися у створеній завдяки участі і зусиллям академіка Я. Олійника спеціалізованій вченій раді.

Підготовка науковців, реалізація їх творчого потенціалу здійснюється, зокрема, через публікацію результатів їх наукових досліджень. Важливим кроком у цьому напрямку, що суттєво підняв рейтинг харківської суспільно-географічної школи, було започаткування у 2005 р. міжрегіонального збірника наукових праць "Часопис соціально-економічної географії", який є фаховим виданням з географічних наук. Багато зусиль до цього також приклав академік Я. Олійник, який обійняв посаду шеф-редактора даного наукового видання.

Важливу роль у розвитку наукового співробітництва та комунікації відіграють наукові конференції, семінари та інші заходи. Останні два десятиріччя кафедрою соціально-економічної географії і регіонознавства щорічно проводяться дві міжнародні науково-практичні конференції: "Регіон: стратегія оптимального розвитку" і конференція студентів, аспірантів та молодих науковців "Регіон: суспільно-географічні аспекти", співорганізатором яких є також Київський національний університет імені Тараса Шевченка, а київські колеги-географи завжди беруть у них активну участь.

Тісна співпраця географів-суспільників Київського і Харківського університетів проявляється не лише у науковій, а і в навчальній діяльності. Студенти-магістранти кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства традиційно проходять один з етапів науково-дослідницької практики на базі географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Було використано досвід кафедри економічної та соціальної географії КНУ імені Тараса Шевченка при відкритті освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти "Геоурбаністика,

регіоналістика та країнознавство" на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Наразі наукове співробітництво київської і харківської суспільно-географічних шкіл ґрунтується на таких актуальних напрямках, як урбаністичні та геодемографічні дослідження, моніторинг, моделювання і прогнозування регіонального розвитку, територіальне планування.

І тому саме завдяки прагненням, зусиллям та енергії Ярослава Богдановича Олійника харківська суспільно-географічна школа отримала суттєвий поштовх для свого розвитку, посівши гідне місце серед регіональних наукових шкіл суспільної географії в Україні.

**Професори Костянтин Нємець та Ярослав Олійник
на з'їзді Українського географічного товариства у Чернівцях,
2004 рік**

Костянтин Мезенцев, Сергій Запотоцький, Володимир Пасько
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВНЕСОК КОСТЯНТИНА НЕМЦЯ У РОЗВИТОК ОСВІТНЬОЇ ТА НАУКОВОЇ СПІВПРАЦІ КИЇВСЬКОЇ І ХАРКІВСЬКОЇ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ШКІЛ

Постать професора Костянтина Аркадійовича Немця є яскравим прикладом відданого дослідницьким пошукам вченого, талановитого педагога та наставника, який залишив вагомий внесок в українській науці. Свій науковий шлях він присвятив поєднанню двох важливих напрямів – геологічного і географічного, зокрема, дослідженню надр України, гідрогеології та водночас розвитку і розробці сучасних методів і методик суспільно-географічних досліджень, інформаційної географії.

Становлення Костянтина Немця як особистості та науковця, весь його науковий, викладацький та управлінський досвід безпосередньо пов'язані з Харківським національним університетом імені В.Н. Каразіна. Але необхідно наголосити на такій важливій місії, яку взяв на себе Костянтин Немець, як сприяння співпраці різних наукових осередків, у першу чергу – харківської та київської суспільно-географічних шкіл. Фактично він розбудував "стійкий міст" між географами-суспільниками Харкова і Києва, у фундаменті якого три ключових напрями плідної співпраці – наукова, освітня та презентаційна.

"Науковий міст" характеризується тісною двосторонньою взаємодією. Так, у 2003 році К. Немцем і Л. Немець спільно з Я. Олійником було підготовлено та опубліковану монографію "Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні" (Харків, 2003). У подальшому харківські та київські вчені за сприяння Костянтина Немця неодноразово брали участь у написанні спільних монографічних праць, зокрема, "Урбаністична Україна в епіцентрі просторових змін" (Київ, 2017) та "Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області)" (Харків, 2017). У 2006 році Костянтин Немець на засіданні спеціалізованої вченої ради на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка захистив докторську дисертацію на тему "Суспільно-географічні основи інформаційного розвитку соціогеосистем" (за спеціальністю 11.00.02 – економічна та

соціальна географія). У свою чергу, він неодноразово виступав офіційним опонентом дисертаційних робіт на цій спеціалізованій вченій раді, готував відгуки на дисертації київських географів-суспільників. Київські ж колеги на засіданнях спеціалізованої вченої ради у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна опонували низку дисертаційних робіт, виконаних під науковим керівництвом К. Немця.

"Освітній міст" теж вирізняється тісною співпрацею київських і харківських колег. Розроблений Костянтином Немцем авторський спецкурс "Інформаційна географія" та відповідні методичні розробки широко використовуються у низці навчальних дисциплін за освітніми програмами кафедри економічної та соціальної географії Київського університету. З іншого боку, як декан геолого-географічного факультету Харківського університету Костянтин Немець запросив викладати на кафедрі соціально-економічної географії і регіоназнавства професора Костянтина Мезенцева і ця співпраця триває донині (зокрема, викладаються навчальні дисципліни "Основи суспільно-географічного моделювання", "Суспільно-географічне прогнозування", "Сучасні дискусії в суспільній географії"). Значною подією освітньої співпраці стала спільна розробка та публікація підручника "Соціальна географія" (Київ, 2019) колегами двох кафедр Київського і Харківського університетів, який на XX виставці-конкурсі навчальної та наукової літератури Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна отримав диплом переможця III ступеня.

"Презентаційний міст" пов'язаний зі спільною діяльністю, спрямованою на захист та популяризацію географії як ключової світоглядної дисципліни. Спільні поїздки на наукові конференції та з'їзди Українського географічного товариства, спільні презентації та круглі столи, спільна робота над методичними документами та участь у численних методичних комісіях МОН і ВАК України, журі конкурсів студентських наукових робіт і всеукраїнських шкільних олімпіад – все це різноманітні грані тісної співпраці харківських та київських географів, в якій безпосередню участь брав і надихав своїм прикладом інших професор Костянтин Немець. Між географічними факультетами Київського і Харківського університетів вже понад десять років діє ініційований Костянтином Немцем договір про співпрацю, який, зокрема, сприяє взаємному підвищенню кваліфікації співробітників (викладачі кафедри економічної та соціальної географії з Києва стажувалися в Харкові, і, навпаки, викладачі кафедри соціально-

економічної географії і регіонознавства з Харкова – у Києві), проведенню навчальних практик студентів тощо. Костянтин Немець як головний редактор наукового видання "Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: "Геологія – Географія – Екологія" (індексується у наукометричній базі Web of Science) підтримував кращі наукові праці київських географів і водночас активно співпрацював з науковими журналами географічного профілю Київського університету як автор та рецензент.

Давні дружні зв'язки деканів Київського і Харківського університетів Ярослава Олійника та Костянтина Немця заклали твердий фундамент, на якому нині співпраця київських і харківських колег набуває нових проявів, одним з яких є проведення двох конференцій "Регіон-2022: стратегії оптимального розвитку" (Харків) і "Міста та регіони в епіцентрі просторових змін" (Київ) у спільному віртуальному просторі.

Дуже важливо, щоб ідеї, думки, наукові прагнення Костянтина Аркадійовича поширювалися, а закладені ним підвалини співпраці київської та харківської суспільно-географічних шкіл тільки посилювались. Статус географії у суспільстві буде беззаперечним, подолавши його "географічну інфантильність" та ті вади уявлення про географію, про які писав Костянтин Немець у своїй монографії: "На жаль, дуже багато людей мають про неї спрощене уявлення як про науку, яка вчить що Північний полюс знаходиться в Арктиці, а Південний – в Антарктиді. Так, це теж географія, але для дітей молодшого шкільного віку. І якщо такими знаннями в географії володіють дорослі люди, тим більше з науковими регаліями, це означає, що вони не вийшли з дитячого віку, їм не прищепили справжнього розуміння географії і не пояснили її ролі в житті суспільства..." (Немець 2005).

Немець К.А. (2005). *Інформаційна взаємодія природних і соціальних систем*. Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: СУСПІЛЬНО-ПРОСТОРОВА НЕРІВНОМІРНІСТЬ І НЕРІВНІСТЬ, ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ТА ГЛОБАЛЬНІ ВПЛИВИ

Ірина Гукалова
Інститут географії НАН України

ДИНАМІЧНА ОЦІНКА РІВНЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ: У ПОШУКАХ АЛЬТЕРНАТИВИ

В умовах ускладнення отримання всебічних даних про рівень та якість життя населення у розрізі регіонів та міст України велике значення має пошук альтернативних методик динамічного оцінювання актуальних категорій. Відстеження зрушень у координатах двох фундаментальних показників ("середньодушові доходи населення", що відображає рівень життя, і "очікувана тривалість життя", що віддзеркалює якість життя) дозволяє адекватно і швидко простежити зміни, які відбуваються протягом солідного періоду часу у соціально-економічному розвитку територій і запропонувати наступні науково-практичні рекомендації.

За перші дві декади ХХІ ст. середня очікувана тривалість життя населення суттєво зросла у всіх регіонах України, при цьому території значно "зблизилися" за цим показником. Водночас при істотному збільшенні доходів населення відстань між "багатшим" і "найбіднішим" регіоном також зросла. За відносним розташуванням регіонів України у координатах двох показників "питомий середньодушовий дохід щодо середнього в Україні, %" і "середня очікувана тривалість життя, років" майже половина регіонів за останні 20 років не змінили своїх позицій і усталено посідають ті ж самі місця. Суттєве погіршення як в рівні, так і в якості життя констатовано для п'яти областей – Волинської, Київської, Чернігівської, Закарпатської та Рівненської. Зростання доходів у Дніпропетровській, Донецькій, Харківській, Львівській і Житомирській областях не сприяло такому ж інтенсивному

зростанню тривалості життя їх мешканців. Регіонів, які б покращили якість життя населення при зменшенні питомих середньодушових доходів в Україні, не виявлено. Південним регіонам (особливо Одеській області) вдалося значно піднятися як за тривалістю життя, так і за питомими середньодушовими доходами, що свідчить про відносну успішність політики їх розвитку.

Сергій Запотоцький

Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Іван Савчук

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ "ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ" ДО ТИПІЗАЦІЇ АРЕАЛІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Україна має виразний поліцентричний соціально-економічний просторовий розвиток. Для виявлення типів ареалів господарської діяльності нами було зібрано та опрацьовано за всіма районами і містами обласного значення станом на 2019 р. відомості про обсяги реалізованої товарної продукції, експорту товарів і послуг, залучених прямих іноземних інвестицій та окремо сальдо міграції. Відповідно, визначено частку кожної низової адміністративно-територіальної одиниці у загальнодержавному показнику та проведено ранжування за пороговими значеннями. Агрегований показник дозволив згрупувати низові адміністративно-територіальні одиниці у типи центру (провідні міста і центральні ареали) та периферії (інтегрована, залучена у світові процеси, частково автономна, віддалена). Тимчасово окуповані території на сході і півдні держави віднесено до резервних територій з огляду на їх виразний сучасний кризовий стан. Нами було виділено: шість провідних міст (Дніпро, Запоріжжя, Київ, Львів, Одеса, Харків) і 65 центральних ареалів та 83 районів і три міста обласного значення інтегрованої периферії, 154 районів і чотири міста обласного значення залученої у світові процеси периферії, 162 райони віддаленої периферії. Аналіз просторового поширення кожного з типів ареалів господарської діяльності дозволив виявити головні просторові закономірності їх поширення у державі. Окремо було визначено центри національного, регіонального, субрегіонального соціально-економічного розвитку, а також ареали їх

безпосереднього впливу (метрополітенські регіони). Проведене дослідження дозволяє поставити питання про уточнення усталених у вітчизняній суспільній географії схем низового соціально-економічного районування та практичне застосування відповідних напрацювань при корегуванні складу новостворених адміністративно-територіальних районів з урахуванням реальних меж функціональних нодальних економіко-географічних районів.

Мирослав Заячук

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ДО ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

Сучасність соціально-економічного розвитку територій, спрямована на передачу інструментів розвитку, значною мірою віддана громадянам на місця. Водночас, це певною мірою не є "автаркією" регіонів, а підвищенням відповідальності органів місцевого самоврядування (у тому числі і шляхом фінансової децентралізації та посилення спроможності територіальних громад).

Заклади вищої освіти виступають освітньо-науковими лідерами регіонів, вони формують експертну та суспільну думку і не можуть залишитись осторонь процесів, які пов'язані зі зміцненням довіри до органів місцевого самоврядування та державних органів влади, використанням можливостей розвитку всіх громад і, найголовніше, – цілісністю держави. Тому суголосно соціальному розвитку держави доцільно: по-перше, здійснювати підготовку фахівців, які, володіючи географічними знаннями та просторовим мисленням, на робочих місцях (в тому числі і на різноманітних посадах в державному управлінні чи у територіальних громадах) зможуть вплинути на формування регіонального розвитку і максимально збалансовано використовуватимуть просторовий процес та загалом інтегральний потенціал території; по-друге, формувати суспільне регіональне усвідомлення та просторову самоідентифікацію, іншими словами, формувати носіїв регіонального розвитку.

Власне з таких позицій, посилюючи конструктивну функцію географії шляхом практичного застосування наукових положень в просторовому плануванні, на географічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

з 2020 року впроваджено освітньо-професійні програми "Регіональний розвиток і просторове планування" бакалаврського та магістерського рівнів на яких навчається відповідно 49 та 13 здобувачів вищої освіти.

Оксана Заячук, Анастасія Заячук, Надія Заячук
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

**ABOUT WAYS OF DEVELOPMENT OPTIMIZATION
IN THE TERRITORIAL COMMUNITY OF CHERNIVTSI
ПРО ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ м. ЧЕРНІВЦІ**

Inconsistency of certain provisions in Ukrainian law 'On Local Municipality in Ukraine' and Ukrainian law 'On Local State Administration' formed "a competitiveness" on the competencies of local executive bodies and local self-government bodies, overlapping and duplication of their function, and in accordance intrusion in a duty of each other, including strategic planning of using space. Also, the specialty is that local Ukrainian self-government has its executive authority neither at the regional level nor at the district level. In accordance, they delegate those rights to the local administrations in order to defend the interests of the community in the local area. That means that local state administrations are accountable to the state and to the community acting as a representative of the center and functions to ensure the viability of the territory. As a result, complex and system solutions (not just offers) about the development are blocked at the local level.

An important precondition for urban developments is the spatial resource, that forms integrated potential and opportunities for further settlement and economic development. Decentralization in Ukraine encouraged the formation of united territorial communities, including the city outskirts of regional significance, that have been implemented on a basis of the Ukrainian law 'On Voluntary Unity of Communities' on voluntary accession of territorial communities of villages, settlements to territorial communities of regional cities. However, the efforts of certain settlements usually were in vain, as well as the desire of cities to unite with the neighboring settlement.

Chernivtsi had also faced such a problem, in particular, the Horishni Sherivtsi intended to join the united territorial community, but

the Chernivtsi City Council deputies rejected the offer. In return, a reasonable unit with neighboring village councils Chahor, Hodyliv, Kuchuriv was refused by their communities. As a result, Chernivtsi United Territorial Community was formed, which differs significantly from the zone of influence of Chernivtsi, which significantly hinders the optimal development of the territorial community.

Наталія Іванова

Інститут гідробіології НАН України

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Викликані антропогенним впливом довкіллеві зміни є визначальним фактором формування стану не лише екосистем, а й соціально-економічної ситуації регіонів. Це відображається і в глобальних цілях сталого розвитку, однією з яких є "сталий розвиток міст та громад" (ціль 11). Завдання, що її складають, декларують бачення місцевого розвитку на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості згідно з розробленою стратегією із збереженням, зокрема, природної спадщини. Реалізація поставлених завдань неможлива без врахування сучасного екологічного стану регіону, аналізу наявних екологічних (довкіллевих) проблем та визначення можливих шляхів їх вирішення.

Для вирішення екологічних проблем через їх різнобарвність є різноманітні інструменти, але найперше – це вивчення запиту спільноти, зокрема й за допомогою соціальних досліджень. Таке дослідження було проведено автором в Рокитнівській громаді Рівненської області в рамках програми "Екологічне менторство громад" протягом жовтня-листопада 2021 р. Було розроблено анкету (15 питань) з можливістю відповіді онлайн. Участь в опитуванні взяли 377 мешканців громади.

Результати дослідження показали, що абсолютна більшість опитаних знають і розуміють значення терміну "екологічна проблема", але кожна восьма людина асоціює його лише з довкіллям без впливу на соціум. Більшість респондентів зазначили стурбованість екологічним станом в Україні та громаді, але кожен п'ятий зазначив, що є багато проблем, важливіших за екологічні. Порівняння важливості екологічних проблем для

національного рівня, громади та окремого населеного пункту дозволило визначити деякі специфічні риси. Однозначно найбільш значимими проблемами стали вирубка лісів та стихійні сміттєзвалища. За результатами дослідження проведено ранжування довкіллевих проблем громади, створено мапу та дорожню карту щодо їх вирішення. Дослідження проводилось одночасно з розробкою місцевої стратегії розвитку, а його результати підкреслюють правильність визначених в ній акцентів.

Павло Кобилін
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ДО ПИТАННЯ ПОШИРЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В СФЕРІ АЕРОКОСМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ І ОБОРОНИ У СВІТІ

Транснаціональні корпорації (ТНК) відіграють дуже важливу роль у сучасному світі, оскільки є джерелом науково-технічного прогресу, драйвером економічного розвитку в регіонах і країнах світу, великим роботодавцем. Транснаціональні корпорації є однією із сучасних рис глобалізації світового господарства, бо їх діяльність здійснюється не тільки в межах однієї країни, а й в декількох країн. При цьому найбільші корпорації світу навіть функціонують майже в усіх країнах світу. Ці компанії розвиваються в різних секторах економіки, і однією з таких є аерокосмічна промисловість і оборона. Корпорації цього сектору виробляють військову та авіаційну техніку, тому вони мають стратегічне значення для країн світу. У даній публікації ми розглянемо поширення транснаціональних корпорацій в сфері аерокосмічної промисловості і оборони у світі.

За рейтингом Global 500 журналу Fortune (<https://fortune.com/fortune500/2020/search>), 11 транснаціональних компаній, що функціонують у цій сфері, належить до 500 найбільших компаній світу. П'ять компаній зареєстровані в США (Lockheed Martin (<http://www.lockheedmartin.com>), Boeing (<https://www.boeing.com>), Raytheon Technologies (<https://www.rtx.com>), General Dynamics (<https://www.gd.com>), Northrop Grumman (<https://www.northropgrumman.com>), чотири компанії в Китаї (China North Industries Group (<http://en.norincogroup.com.cn>), Aviation Industry Corp. of China (<https://www.avic.com>), China Aerospace Science & Industry

(<http://english.spacechina.com/n16421/index.html>), China Electronics Technology Group (<http://www.cetc.com.cn>), по одній компанії у Нідерландах (Airbus (<https://www.airbus.com>)) та Великій Британії (BAE Systems (<https://www.baesystems.com>)). Тобто, в цих країнах розташовані штаб-квартири цих корпорацій.

У рамках даного дослідження, спираючись на сайти вищезгаданих транснаціональних компаній, нами було встановлено країни світу, де розташовані їх дочірні компанії. Розташування дочірніх компаній за країнами світу має різномірний характер. Так, корпорація Boeing представлена у 130 країнах світу, China North Industries Group – у 70 країнах, Lockheed Martin – у чотирьох країнах, Airbus – у 40 країнах світу. В середньому по сектору компанії представлені у 34 країнах світу, що складає 18% усіх країн світу. Такий невисокий відсоток представленості пояснюється значною технологічністю процесів побудови військової та ракетно-космічної техніки, наявністю висококваліфікованих трудових ресурсів, науково-дослідницької бази. Ці передумови створюються лише у високорозвинутих країнах світу та країнах, що розвиваються, чому сприяють високий рівень конкурентоспроможності економіки, оплати праці працівників, значна кількість підприємств, що займаються інноваційними розробками. Найбільше транснаціональні корпорації представлені у США (11 корпорацій), Великій Британії (10), Австралії (10), Китаї (7), Німеччині (7), Франції (6), Італії (6), Японії (6), Канаді (6), Індії (6).

Також нами було проаналізовано поширення транснаціональних корпорацій за регіонами світу. Відповідно, найбільша представленість транснаціональними корпораціями в сфері аерокосмічної промисловості та оборони характерна для Європи та Азії, найменше – в Африці.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в основному транснаціональні корпорації у сфері аерокосмічної промисловості та оборони представлені у країнах "Великої сімки", інших високорозвинутих країнах (Австралія) та країнах, що розвиваються (Китай). Подібні дослідження сприяють встановленню закономірностей поширення транснаціональних корпорацій у світі та створюють основу для подальших наукових пошуків у сфері географії транснаціональних корпорацій у певних країнах світу.

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСТА ЧЕРНІВЦІ ЯК ПОКАЗНИК ЙОГО МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ

Місто Чернівці – обласний центр України, який вирізняється поєднанням на своїй території різних культурних, релігійних, соціальних та господарських надбань багатьох етнічних спільнот (народностей та націй). Тут, звичайно, можна зустріти багато архітектурних перлин українців, простежити зміни розвитку будівництва залежно від суспільно-політичної ситуації в краї. Так, для прикладу, у період турецької залежності православні українці будували храми у вигляді так званого "хатнього" типу – без куполів та хрестів на дахах. Сьогодні збереглися у Чернівцях дві такі церкви – Миколаївська у центрі та Успенська на околиці міста.

У Чернівцях на початку Другої світової війни діяло 23 православні храми та понад 40 синагог. Особливим архітектурним ансамблем вирізнялася синагога Темпель (нині кінотеатр Чернівці), який нині втрачений. Проте повністю відновлена синагога у Садгорі, куди приїжджають хасиди із Ізраїлю та інших країн світу. Польське населення в Чернівцях залишило два унікальні костели – Чесного хреста (сьогодні це Мала Базилика) та класичний готичний Серця Ісуса. Вірменам, питома вага яка в місті зростає, Йосиф Главка збудував Вірменську церкву (сьогодні це органний зал), яка стала туристичною візитівкою міста. Росіяни-старообрядці (липовани) в місті збудували дім Білокриницького старообрядницького чоловічого монастиря (на вулиці Головній), а також храм-молітню (на вулиці Зої Космодем'янської). Проте вони належали їм тільки до приходу радянської влади на Буковину (1940 рік). Німці залишили у Чернівцях декілька будинків та Євангельську кірху (нині Греко-Католицька церква). Багато ще інших етнічних спільнот залишили в місті унікальні архітектурні, господарські та інші об'єкти, які формують Чернівцям імідж етнокультурного європейського міста.

Сьогодні в місті діє 21 національно-культурне товариство (без українських) різних етнічних груп населення, а саме румунів, молдован, євреїв, вірмен, азербайджанців, німців, австрійців, поляків, турків та інших.

ГЕОПРОСТОРОВІ РИСИ БАНКІВСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Банківська інфраструктура (БІ) є однією із складових фінансової інфраструктури, яка відіграє вирішальну роль у ефективному наданні фінансових послуг. Серед основних компонентів БІ виокремлюють банківську мережу, фінансові супермаркети, автоматизовані банківські системи, систему міжбанківських розрахунків, система дистанційного обслуговування клієнтів, кадрове забезпечення працівниками.

Суспільно-географічні особливості Західного регіону України, серед яких фактори географічного положення (геоекономічного та геополітичного), демо-, економіко-, соціально-, політико- та історико-географічні та інші, характеризуються мультиплікаційним впливом. Для дослідження забезпеченості БІ Західного регіону України нами було проведено багатовимірний таксономічний аналіз із врахуванням відносних показників валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу, кількістю банківських відділень на 100 тис. осіб, кількістю банкоматів на 1 тис. км², індексу реальної заробітної плати по областях України, кількістю банківських відділень на 1 тис. км², кількістю діючих суб'єктів господарювання на 100 тис. осіб та прямих іноземних інвестицій на одну особу (станом на 2021 р.).

Територіальні особливості поширення БІ характеризують Західний регіон України як регіон з середнім рівнем забезпеченості. Для Львівської та Івано-Франківської областей характерним є найвищий рівень забезпеченості БІ. Чітко виділяються центри з вищим рівнем розвитку БІ, такі як Львів, Івано-Франківськ, Хмельницький, Рівне. Крім цього, центрами є міста та містечка, які готують кваліфіковані кадри з економічного профілю. Найнижчий рівень забезпечення у Закарпатській, Рівненській, Тернопільській та Чернівецькій областях. Недоліком залишається низьке забезпечення БІ у містечках та селах, де унаслідок реформи децентралізації, пандемії Covid-19 та світових тенденцій призвели до утворення "банківських пустель". Проте області є привабливими і перспективними.

Анатолій Мельничук, Вікторія Запоцька
Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
Станіслав Остапенко
Інститут географії НАН України;
Світлана Гнатюк
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СИСТЕМА ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Херсонщина належить до регіонів, які активно долучились до формування об'єднаних територіальних громад на етапі їх добровільного об'єднання у 2015–2020 рр. Наразі в області формується культура стратегування та планування розвитку громад. Так, 19 територіальних громад розробили та впроваджують Стратегії з розвитку, дев'ять – мають чинні Стратегії, які здебільшого відповідають Методичним рекомендаціям Мінрегіону, 14 – включають змістовні заходи з реалізації цілей розвитку визначених документом, 10 – мають опис моніторингу реалізації Стратегії з чіткими критеріями досягнення результатів.

Про розвиток системи планування громади також свідчить наявність інших за спрямуванням стратегічних документів. Територіальні громади регіону розробили Економічні профілі, Інвестиційні профілі, Програми місцевого економічного розвитку, Комунікаційні стратегії, ІТ-стратегії, Плани дій зі сталого економічного розвитку та клімату, Плани заходів з наповнення бюджету, Плани покращення надання послуг населенню, Дорожні карти розвитку спроможності тощо.

Загалом можна виділити шість груп територіальних громад базового рівня Херсонської області за наявністю планувальних документів. Перша група – 44 % громад, які потребують розроблення основної планувальної документації (утворені нещодавно); друга група – 14 % громад, сформованих на підставах добровільного утворення, що наразі не мають чинної Стратегії розвитку; третя група – 16 % громад, які мають порівняно добре розроблені Стратегії розвитку; четверта група – 16 % громад, що потребують оновлення Стратегій, оскільки їх чинні документи не відповідають сучасним вимогам; п'ята група – 6 % громад, що мають якісний документ, який потребує оновлення у зв'язку із зміною конфігурації громад у 2020 р., шоста група – 4 % громад, які мають широковідомий потенціал та роботу у сфері стратегування і планування, але ця діяльність не висвітлена на офіційних сайтах громад.

"СЕРЦЕ ЧЕРНІГІВЩИНИ" ЯК ПОТЕНЦІЙНЕ ПЕРСПЕКТИВНЕ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАДЛЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

На регіональному рівні територіальні громади інституційно пов'язані між собою завдяки діяльності обласних і районних органів влади. Окрім управлінської структури важлива наявність інфраструктурного поєднання, зокрема транспортно-логістичного, різноманітних соціально-економічних зв'язків у вигляді експорту/імпорту продукції підприємств, а також міжлюдських контактів. У цьому контексті в останні десятиріччя посилюється взаємодія по вісях "Чернігів-Київ", "Ніжин-Київ", "Прилуки-Київ", а значно послаблюється роль внутрішньої регіональної вісі "Чернігів-Ніжин-Прилуки" через невідворотну тенденцію посилення залежності головних міст регіону від столиці, зокрема й у вигляді стабільної економічної міграції. Попри все, Чернігів та Ніжин, як основні поселення області, формують єдиний простір з внутрішніми периферіями і напівпериферіями (з поточними демографічними проблемами, слабким економічним потенціалом), що послаблюють позиції цих міст. Для сприяння збалансованому просторовому розвитку важливе створення інституційного об'єднання між Чернігівською, Ніжинською, Іванівською, Куликівською та Вертіївською територіальними громадами. Умовами для цього є наявність основних вісей мобільності у вигляді автомобільної дороги та залізниці "Чернігів-Ніжин", ступінь адміністративного та соціально-економічного статусу Чернігова та Ніжина для інших поселень, отримання багатьма жителями громад різних послуг у містах, зокрема освітніх у закладах професійно-технічної/вищої освіти, медичних у відповідних установах, участі у різноманітних культурних заходах тощо. Використання "точок дотику" для потенційної договірно-правової бази може сприяти посиленню територіальної позиційності цих громад. У разі формування такої спільноти ймовірно покращиться спільна координація дій, зростуть шанси на залучення грантових ресурсів для реалізації проєктів у різних сферах, і, що не менш важливо, впровадяться механізми для

спільного просторового планування, створюються можливості взаємодоповнення у функціонуванні підприємств, посиляться міжлюдські контакти тощо. Робота над потенційною концепцією потребує широкого залучення фахівців, управлінців, політиків для об'рунтування та зважування всіх інтересів.

Олександр Нестерчук, Дар'я Сургай, Наталія Добровольська
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ГЕОПОЛІТИКА ТЕХНОЛОГІЙ: ЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ МОЖЕ СТАТИ ГЛОБАЛЬНИМ ГРАВЦЕМ

Інституції Брюсселя намагаються сформувати глобальні стандарти конфіденційності та захисту даних, цифрових платформ і штучного інтелекту відповідно до європейських цінностей, використовуючи привабливість і силу свого внутрішнього ринку (https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en). Європейський Союз також сприяє цифровому партнерству союзниками – і в грудні 2021 року оголосив про ініціативу "Global Gateway" як європейську версію DSR Китаю (<https://aucc.org.ua/jaka-rol-proektu-cifrovij-shovkovij-shljah>). Усе це означає, що ЄС почав "грати" у глобальну технологічну стратегію, але йому далеко до конкурентів з точки зору витонченості, стратегії, ресурсів і бачення. Якщо ЄС хоче стати геостратегічним гравцем, він повинен розуміти свої зусилля як частину інтегрованої цифрової стратегії, яка може як співпрацювати, так і конкурувати з зусиллями Китаю, США та Росії.

Війна в Україні сприяє цьому процесу стратегії ЄС. Вона стала прискорювачем існуючих тенденцій і викликів, перетворивши технології на ще одне ключове поле битви. Перед війною ЄС уже вирішив, що йому потрібно стати геополітичним гравцем. У 2019 році Урсула фон дер Ляєн заявила, що має намір створити "Геополітичну комісію". Вже можна побачити наслідки цієї нової орієнтації в таких сферах як торгівля, оборона, охорона здоров'я та цифрові технології. Європейська комісія вже запустила низку амбітних ініціатив, пов'язаних із геополітикою та технологіями: цифрове партнерство з Японією та Сінгапуром, торгово-технологічні ради ЄС-США та ЄС-Індія, Стратегічний компас і

Глобальний шлюз. ЄС розширив свою допомогу Україні як у сферах кібербезпеки, так і дезінформації. Він також схвалив комплексний набір санкцій щодо технологій і підтвердив свою відданість зміцненню технологічного суверенітету ЄС. Тим часом росія та Китай зміцнили свій "безмежний" альянс і взяли на себе зобов'язання прискорити технологічне відокремлення від Заходу (<https://uifuture.org/publications/vijna-v-ukrayini-pozycziya-ta-interesy-zovnishnih-gravcziv>).

Інна Поплавська

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: ДОСВІД ТЕРНОПОЛЯ

Переформатування міського простору значною мірою пов'язане зі структурними змінами просторової організації соціальної сфери, яка забезпечує доступність та якість послуг для мешканців громади та створює умови для сприйняття території як урбоцентру. Ключовим критерієм просторової організації соціальної сфери міста виступає територіальна доступність послуг, але водночас чинником її структуризації є конкуренція за землю між різними видами використання (у тому числі – елементами соціальної сфери), що призводить до залежності між відстанню місця до центру та його використанням.

Останні десятиліття призвели до суттєвих структурних змін у просторовій організації соціальної сфери міста Тернополя. Причинами були відхід від радянських стереотипів забудови та територіального розосередження об'єктів соціальної сфери, а також зміна функціонального призначення певних фрагментів міського простору і їх символічне забарвлення. Стає очевидною консолідація соціальних груп у просторі міста і поступовий перерозподіл територій між ними.

Серед ключових тенденцій організації соціальної сфери міста Тернополя виділяються дві: розростання спектру послуг соціальної сфери та впорядкування хаотичності просторової організації цих об'єктів, яка була сформована в перші роки Незалежності. Водночас зберігається кореляція між "статусністю"

функціональної зони міста, транспортною доступністю та особливостями рівня споживання послуг. Новим трендом міста Тернополя можна вважати системоформуючу роль соціальної сфери, яка "притягує" до себе нову житлову забудову (а не навпаки) та може бути чинником зростання ролі певної функціональної зони чи підвищення попиту на землю в межах окремих просторових ділянок міста. Сьогодні місто – це передусім простір, де люди зустрічаються, ведуть справи, обмінюються ідеями, відпочивають та просто насолоджуються життям. І тому концепція "Міста для людей" Я. Гейла набуває все більшої актуальності.

Дар'я Рашевська

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛЮСИ ЗРОСТАННЯ ТА НЕРІВНОМІРНІСТЬ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У світлі війни в Україні доволі проблематично проводити дослідження внутрішньорегіонального розвитку та робити припущення щодо поліцентричності просторової структури регіонів, особливо Донецької області. Проте для подальшого відновлення регіонів необхідно зрозуміти, які просторові процеси відбувалися протягом 2014-2022 років.

Донецька область відчувала найбільше соціально-економічне та політичне навантаження, насамперед, через нестабільну військову ситуацію, що виникла у 2014 році. Проте більша частина території регіону знаходилася під контролем України і потрібні були радикальні дії з боку управлінців, інвесторів, меценатів та ін. для того, щоб, не зважаючи на складні обставини, регіон розвивався. До 2014 року Донецька область мала порівняно раціональну просторову конфігурацію: обласний центр розташовувався у центрі області та був рівновіддалений від інших ключових міст; на півночі області ядром виступав Краматорськ, на півдні – Маріуполь. Внаслідок окупації Донецьк перестав виконувати функції обласного центру, також втратили свої "вузлові" функції міста Горлівка, Макіївка, Єнакієве. Отже, Краматорськ чи Маріуполь мав стати (тимчасовим) регіональним центром Донеччини? Коли Донецьк було окуповано,

адміністративний центр регіону було перенесено до Маріуполя, оскільки він був визволений раніше і фактично став найбільшим за господарським потенціалом та населенням містом області. У Маріуполі були необхідні передумови для ефективної роботи обласної адміністрації (у першу чергу – інфраструктура). Більше того, Маріуполь почав "відкриватися" – став місцем проведення численних заходів, фестивалів, конгресів тощо. Зважаючи на ризики розташування у прифронтовій зоні, приплив населення не був значним, але все ж таки поштовх був отриманий. В історичній ретроспективі Маріуполь завжди мав амбіції регіональної столиці. Ще на початку 20 століття відбувалося неофіційне "змагання" між Донецьком (Юзівкою) та Маріуполем, але коли Юзівку було перейменовано на Сталіно, у Маріуполя не залишилося жодних шансів. Після звільнення Краматорська, саме він став тимчасовою столицею Донеччини, що здебільшого пояснюється логістикою. Але деякі адміністративні установи залишилися і в Маріуполі.

Після 2014 року спостерігається посилення внутрішньо-регіональних диспропорцій: густозаселена північна частина, південь з напівмільйонником та депресивна центральна частина. Оскільки Маріуполь та Краматорськ виконували функції обласного центру, їх недоцільно розглядати як регіональні полюси зростання. У південній та центральній частинах регіону також відсутні міста, які могли б змогли реалізувати потенціал полюсів розвитку. Натомість у північній частині можна було виділити кілька – Бахмут (найбільш віддалене від Краматорська місто з порівняно сприятливими показниками соціально-економічного розвитку), Покровськ (відносно велике місто, найбільш наближене до центральної частини області, неформальний центр осередку низки міст – вугільних центрів) та (на перспективу) Святогірськ (розташований поряд з Харківською областю курортний центр, що міг отримати додатковий поштовх у розвитку за рахунок реалізації проекту будівництва поруч нового аеропорту). Отже, подолання нерівномірності внутрішньорегіонального розвитку Донеччини за рахунок створення полюсів розвитку вбачалося доволі проблематичним. Теоретично можна було припустити, що "штучним шляхом" були можливості послаблення диспропорцій, але на практиці кожне рішення, особливо на геополітично нестабільній території, може мати різноспрямовані наслідки, сценарії яких мають бути передбачені наперед.

ПРО ДИСКРЕТНІСТЬ ТА КОНТИНУАЛЬНІСТЬ ГЕОГРАФІЧНОГО ПРОСТОРУ

Наукові категорії, винесені у назву, давно з'ясовані і не потребують розлогого пояснення. Саме з розвитком перших міст, таких як наші трипільські протоміста (Майданецьке, Легедзине, Талянки та інші) почала поступово розвиватись урбанізація. Тривала еволюція міст змінила лише види зайнятості населення, проте значно посилила їхню географічну сутність – нуклеарізацію, або ж "збирання" до себе усіх навколишніх ресурсів з подальшим ущільненням простору. Про переваги такої концентрації написано багато наукових праць. Проте усі вони реалізуються лише в умовах нормального мирного життя. У разі ж воєнних дій вони перетворюються у реальну загрозу, яку сьогодні відчули на собі мешканці більшості українських міст. Багатоповерхова забудова, грандіозні обсяги води, електроенергії та теплоносіїв, що циркулюють у потужних транспортних та інфраструктурних об'єктах, у разі припинення їхнього функціонування через руйнування, спричиняють низку катастрофічних наслідків. Наслідків, які можуть навіть спричинити відселення, про що у публіках наголошував мер української столиці. Безперечно, лише надзвичайний героїзм наших збройних сил і їхній високий технологічний рівень завдяки сучасним західним технологіям можуть гарантувати певну надію у погляді на майбутнє. З іншого боку, позбутись такого войовничого сусіда нам не вдасться, як би ми цього не хотіли. Це підтверджує попередня багатосотрічна історія, впродовж якої відбувались періодичні захоплення нашої території. Відтак, треба шукати такі рішення, які б змогли звести до мінімуму шкоду від майбутніх ракетних обстрілів. На нашу думку, реальний післявоєнний шлях вирішення цієї проблеми – це поступова дезурбанізація з рівномірним розосередженням усіх важливих елементів технічної, енергетичної, транспортної інфраструктури.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року суттєво вплинуло на функціонування освітньої сфери. Перед різними освітніми структурами та здобувачами освіти виник ряд нових викликів. Суттєвою проблемою є міграція викладачів, вчителів, студентів та учнів за кордон, адже це призводить до скорочення трудового та інтелектуального потенціалу України. Ряд викликів пов'язані із значними масштабами внутрішньо переміщених осіб в регіонах України. У таких умовах виникає потреба постійно та за короткий термін адаптуватися до нових реалій сьогодення в галузі освіти. Через російську агресію в Україні повністю зруйновано 337 закладів освіти, пошкоджено понад 2,7 тис. освітніх об'єктів. За таких умов можливість населення здобувати освіту знизилася. Для шкільної освіти 2022/2023 навчальний рік розпочався в нетиповому форматі і нині відбувається у 12 тис. 904 школах. Так, у традиційному форматі розпочали навчальний рік лише 24,1 % шкіл, 44,3 % – в онлайн-режимі, 31,6 % шкіл – за змішаною формою. На тимчасово окупованих територіях на початок навчального року було розташовано 1 тис. 289 шкіл. Варто зазначити, що на окупованих територіях агресор намагається нав'язати своє бачення шкільної освіти. Викликом для шкільної освіти стало і те, що 17,5 тис. українських вчителів та 488,1 тис. дітей шкільного віку перебувають за кордоном і частково долучаються до навчання в онлайн-режимі. Щодо закладів вищої освіти, то на початок навчального року у традиційному форматі розпочалося навчання у 157 закладах, у 287 – у змішаному і у 120 закладах дистанційно. З початком війни частина закладів вищої освіти з окупованих областей переїхали до безпечніших регіонів України. Водночас, найбільше закладів вищої освіти прийняли на своїй території Дніпропетровська, Одеська, Івано-Франківська області.

ОЦІНКА ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ГЛИБОЦЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У сучасних умовах неможливо ставитись до особистості без урахування соціокультурних особливостей статі. На думку Н. Мезенцевої та О. Кривець, гендер означає соціальну стать людини, її соціально-рольовий статус і поведінку. Цей статус визначає соціальні можливості чоловіків і жінок у доступі до владних політичних та управлінських структур, у професійній діяльності, освіті, сімейні ролі та репродуктивну поведінку (Мезенцева, Кривець 2013).

Загальна кількість населення Глибоцької селищної територіальної громади (ТГ) станом на 01.01.2020 року становила 13 326 осіб, з них чоловічого населення – 5 811 осіб, а жіночого – 7 515 осіб (<https://decentralization.gov.ua/about>). Статевий та віковий склад населення відображає загальні демографічні тенденції як області, так і країни в цілому. Кількість жіночого населення на 12,7% перевищує чоловіче. Економічно активне населення у віці 18–59 років складає близько 58% від загальної кількості населення, населення пенсійного віку – понад 22%]. Кількість працюючих на території Глибоцької ТГ – 4 698 осіб, з яких 49 % становлять жінки. За даними Глибоцького районного центру зайнятості, станом на 01.01.2020 року на обліку перебувало 395 безробітних.

Для розрахунку гендерної нерівності (GII) для Глибоцької селищної ТГ на 2020 рік нами використано такі статистичні показники: смертність жінок від причин пов'язаних з вагітністю, пологами та ускладненнями післяпологового періоду – одна особа; народжуваність серед підлітків (у віці від 15-19 років) – дві особи; представництво жінок в органах влади Глибоцької ТГ – сім, чоловіків – 26; рівень грамотності для жінок – 94,2 % показник економічної активності на ринку праці для жінок становить 57,6 %, для чоловіків він вищий – 63,5 %. У ході дослідження розраховано індекс гендерної рівності (GII) для Глибоцької ТГ, який становить 0,19, що значно менше ніж в Чернівецькій області (0,25) та в середньому по Україні (0,23), тобто можна констатувати низький рівень гендерної нерівності у цьому регіоні.

Мезенцева Н., Кривець О. (2013). Гендерні суспільно-географічні дослідження в Україні. *Економічна та соціальна географія*. Вип. 1(66): 43–53.

TYPICAL FORMS OF AUTOCRATIC REPRESSION IN SOUTHEAST ASIA

ТИПОВІ ФОРМИ АВТОКРАТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ У ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ

The political space of civil societies is closed or suppressed in many countries. Civil society faces threats, harassment, restrictions, and repression in almost every Southeast Asian country. A repressive atmosphere continues to exist. Journalists, academics, public figures, and active opposition activists are physically attacked and threatened by powerful authoritarian governments. In Southeast Asia, repressive tactics are becoming more sophisticated, and civil society is shrinking due to the development of authoritarianism amidst people's growing distrust of liberal democracy. Repressive tactics rely less and less on brute force and become legal and financial to impose censorship and take away resources to suppress dissent. For example, the old colonial laws have become relevant. Critics can be punished with long prison sentences under such laws. In the age of digitalization, laws against cyber-activism and the reduction of donations from non-governmental organizations are using. Autocracy opposes critical civil society as democracy decays. Civic groups that advocate a progressive agenda often find themselves in court. Organizations have difficulty registering and funding, and membership numbers are falling because of strict laws.

As a result, typical forms of autocratic repression are draconian laws (incitement, defamation, online harassment and censorship, prohibition, or total control of public assemblies). For example, in Myanmar and Brunei, public gatherings are criminalized, but laws are becoming more stringent. Important forms of repression are problems with the official registration and legitimization of civic organizations and financial restrictions (e.g., obtaining transactions from nongovernmental organizations), media bans and the harassment of journalists, forcible crackdown of protesters, forced disappearances, and assassinations, cyber trolling, and the division of civil society.

Sombatpoonsiri J. (2020). Civil society under stress: Autocratic Repression and Divided Civic Spaces in Southeast Asia. In: *The Spectra of Authoritarianism in Southeast Asia. Strengthening Human Rights and Peace Research/Education in ASEAN/Southeast Asia Programme (SHAPE-SEA)*, pp. 61-81. Online: https://www.researchgate.net/publication/341509070_Civil_society_under_stress_Autocratic_Repression_and_Divided_Civic_Spaces_in_Southeast_Asia

РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ МІСЬКОГО РОЗВИТКУ ТА МІСЬКА ПОЛІТИКА

Микола Барановський, Роман Федорець
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

СЕРЕДНІ МІСТА ЯК ОСЕРЕДКИ КОНЦЕНТРАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Поляризація сільського простору є однією із закономірностей еволюції сільських територій в умовах постіндустріальної економіки та депопуляції населення. Центрами тяжіння для сільських мешканців стають не лише великі, а й середні міста. Яку частку сільського населення регіонів "утримують" середні міста, чи залежить вона від людності міст та їхнього географічного розташування? Для аналізу відмінностей у концентрації сільського населення було обрано 16 середніх міст чотирьох північних (Ковель, Новолинськ, Коростень, Звягель, Бердичів, Ніжин, Прилуки, Конотоп, Шостка, Охтирка, Ромни) і трьох південних (Первомайськ, Ізмаїл, Чорноморськ, Білгород-Дністровський, Нова Каховка) регіонів України. Визначення кількості та частки сільського населення у 15-км зоні впливу цих міст здійснювалося за допомогою інструментів платформи "Datatowel.In.Ua". Проведені обчислення показали, що в середньому у 15-км зоні впливу середніх міст зосереджено майже 3 % сільських поселень і 4 % сільського населення регіону. Характерно, що ці частки мало залежать як від людності середнього міста, так і від їх географічного розташування. Лідерами з-поміж названих міст за концентрацією довкола них сільського населення є Конотоп (5,1 %) та Нова Каховка (8,2 %). Аналіз динаміки частки сільського населення, яке розміщується в зоні впливу середніх міст, свідчить про посилення його концентрації довкола цих поселень. Так, упродовж 2001–2020 років частка сільського населення у 15-км зоні впливу Ніжина зросла на 0,3 %. В умовах депопуляції посилення концентрації сільського населення навколо середніх міст відбувається через нижчі темпи його скорочення порівняно з периферійними поселеннями. Пересічна людність сільських поселень у 15-км зоні впливу середніх міст в 1,6 рази вища від пересічних для регіону значень. Поляризація сільського населення триватиме й далі, що важливо враховувати у стратегіях розвитку середніх міст як центрів територіальних громад.

Олександра Борисенко
Сумське територіальне відділення МАН України;
Віта Авраменко
Сумський обласний центр позашкільної освіти
та роботи з талановитою молоддю;
Анатолій Корнус
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ЗАБУДОВИ МІСТА СУМИ (1984–2022 РОКІВ)

Для аналізу динаміки і структури забудови міста Суми використано web-ресурси Google Earth, EO Browser (використання супутникових знімків Sentinel-2 L2A та Landsat 8, USGS archive). У ході дослідження забудови міста Суми у період з 1984 до 2022 року виокремлено квартали найінтенсивнішої забудови, а саме район озера Чеха, де площа багатоповерхової забудови становить 2,42 км². Межа забудови, яка у 1984 р. знаходилася на відстані від 100 до 400 і більше метрів від озера Чеха, сьогодні наблизилася фактично впритул до берегів озера. Така ж сама ситуація і з забудовою берегів р. Псел, хоча у 1984 відстань до житлових кварталів становила від 189 м (у районі Харківського мосту) до 578 м (у межах 10-го мікрорайону). Ареал забудови (багатоповерхової та малоповерхової) в районі вулиці Роменська та села Сад становить близько 6,6 км² (село Сад адміністративно не входить до складу Сумської міської територіальної громади, проте фактично є її периферійною складовою). Менш інтенсивною є багатоповерхова забудова в районі Курського проспекту та вулиці Ковпака. Активно проводиться забудова у районі Косівщинського водосховища (загальна площа забудови становить близько 3 км²). Село Косівщина розташоване на відстані близько 2 км від межі м. Суми та має тісний соціально-економічний зв'язок з обласним центром. Тут практично на всій території переважає забудова одно- та двоповерховими будинками.

МОДЕРНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ "МІСТО"

Терміносистема "місто", як головний об'єкт географії розселення, належить чи не до найрозвиненіших у суспільному землезнанні. Для побудови наукових поняттєво-термінних систем застосовують родовидову парадигму, тобто зміст родового поняття конкретизують за допомогою логічної операції обмеження. Традиційними видовими ознаками міста є географічне положення, генеза (час і причини виникнення, збереженість історичної спадщини), людність, виконувані функції, планувальна структура, на основі яких сформувалась система вже усталених терміноодиниць.

Модерними критеріями типізації міст є такі: а) глобалізованість (світове місто (англ. world city), глобальне місто (англ. global city), альфа-місто (англ. alpha-city)); б) міжнародна співпраця (міста-побратими (англ. fraternal cities), або поріднені міста (англ. related towns)); в) формування муніципальних територій у сфері міжнародної діяльності (міста-близнюки (англ. twin cities), подвійні міста (англ. double cities), міста-посестри (англ. sister cities), поєднані міста (англ. connected cities), транскордонні міста (англ. trans-border cities), парні міста (англ. coupled towns), міста-партнери (англ. partner cities), міста-друзі (англ. friendship towns), міста-мости (англ. bridge towns), міста поверх кордонів (англ. border-crossing cities)); г) інноваційність (міста, що формуються (англ. emerging cities); міста на старті (англ. upstart cities), вузлові міста (англ. node cities), міста-габи (англ. hub cities), взаємозв'язані міста (англ. nexus cities)); д) цифровізація (розумне місто (англ. smart city)); е) унікальність (міста 5С, розвиток яких базований на culture (культурні міста), creativity (креативні міста), circular (циркулярні міста), craft (крафтові міста), community (міста-спільноти)).

Концептуалізація урбогеографії посилює потребу багатовимірних підходів до типізації міських поселень (місто-примат (англ. primate city), або місто першого рангу; ідеальне місто). В урбогеографічному термінотворенні важливе значення має концептуальна метафоризація (місто-сад, місто-супутник, місто-привид та ін.). Надмір запозичених термінолексем (англізмів) або скалькованих терміносполук на позначку окремих типів міських поселень заактуалізовує проблему віднайдення їхніх українськомовних відповідників.

The terminological system "city" as a main object of the Geography of Settlement is one of the most developed in Human Geography. The genitive and typical paradigm is used for the construction of scientific conceptual and term systems as well as the content of the genitive concept is concretized using of concept restrictions. The traditional typical features of the city are geographical position, genesis (time and causes of foundation, reservation of historical heritage), population, city functions, planning structure, on which a system of main term units were formed.

Modern criteria for typification of cities are: a) globalization (world city, global city, alpha-city); b) international affairs (fraternal cities, or related towns); c) formation of municipal territories in the field of international activity (twin cities, double cities, sister cities, connected cities, trans-border cities, coupled towns, partner cities, friendship towns, bridge towns, border-crossing cities); d) innovativeness (emerging cities, upstart cities, node cities, hub cities, nexus cities); e) digitization (smart city); f) uniqueness (5C cities, which are based on culture (cultural cities), creativity (creative cities), circular (circular cities), craft (craft cities), community (community cities)).

Conceptualization of Urban Geography actualizes the need for multidimensional approaches for the typification of urban settlements (primate city, or first-rank city; ideal city). Conceptual metaphorization is important for urban geographical terms creation (city-garden, city-satellite, city-ghost etc.). The excessive amount of borrowed term lexemes in other languages (anglicizes) or terms which compounded as a sample from other languages to denote certain types of urban settlements actualizes the issue of finding their Ukrainian equivalents.

Олена Дронова, Олена Кононенко
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТАБОЛІЗМ МІСТ УКРАЇНИ: ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ПРАКТИЦІ

Міста є незбалансованими системами з точки зору співвідношення ресурсоспоживання та управління відходами. Концепція міського метаболізму дозволяє розглядати вхідні і вихідні потоки речовини, енергії та інформації як зовнішній прояв процесів життєдіяльності міста як відкритої та складної системи. Ідея застосувати організмичний підхід для міст належить урбаністу

Ейбелу Вулману, що була з часом розвинена в контексті розширення аспектів вивчення проблеми. Герберт Жирарде пов'язав міський метаболізм з циркулярною економікою, що дозволило впритул підійти до методики оцінки метаболізму. Ян Сонг, Хорхе Хіль, Александер Вандл, А. Ван Тімерен запропонували методичні підходи, що можуть бути використані на мікро-, мезо- та макрорівні, а також систематизували систему індикаторів метаболізму.

Дослідження метаболізму обраних міст України було проведено з використанням аналітичної моделі "чорний ящик". При оцінці враховувались як матеріально-речові потоки, так і інституційне забезпечення екологічної політики міст. Система індикаторів метаболізму включає в себе офіційну статистику ресурсоспоживання, утворення відходів, а також блок соціально-економічних показників, які висвітлюють основну виробничу функцію міст, їх можливості забезпечення життєдіяльності населення. Також враховано екологічну політику міст через бальну оцінку інституційного забезпечення, рівня залучення громадянського суспільства до вирішення екологічних проблем. Серед міст, залучених до аналізу, були виділені ті, які мають значний дисбаланс між входом та виходом системи, що і є причиною їх відхилення від траєкторії сталого розвитку. Довгострокові цілі покращення метаболізму міст передбачають переосмислення схем виробництва та споживання, підвищення ефективності використання ресурсів, створення нових бізнес-моделей та стимулювання інновацій. Короткостроковими завданнями є цілеспрямоване покращення тих блоків оцінки метаболізму, які суттєво поступаються середнім значенням.

Ігор Колотуха

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана;

Олександр Колотуха

Національний авіаційний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ ВЕЛИКОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ КИЄВА)

Аналіз концепцій розвитку сучасного міста та ролі в них транспорту визначив, що найбільш дієвим для такого міста як Київ є поєднання двох концепцій організації транспортного

сполучення в містах, а саме – місто для автомобілів та місто, вільне від автомобілів. При цьому важливо створити якісні пересадкові вузли, перехоплювальні паркувальні майданчики на в'їздах до міста, які б працювали у зв'язці з громадським транспортом. Такими вузловими пунктами міської пасажирської транспортної системи виступають просторові транспортні утворення – вузли, центри, пункти. Аналіз дозволив ідентифікувати дев'ять крупних, 13 середніх та 18 малих внутрішньоміських транспортних вузлів.

Авторами запропоновано створення "зони смартизації" транспортної системи Києва та реалізацію інноваційного проекту "Розумний транспорт Києва". З географічної точки зору, втілення об'єднувальної концепції організації транспортного сполучення в Києві слід вирішувати через розвиток внутрішньоміських транспортних вузлів у визначеному периметрі міста ("зони смартизації"). Реалізація проекту "Розумний транспорт Києва" дасть змогу розвитку системи громадського пасажирського транспорту міста інтенсивним шляхом, сприятиме створенню системи транспортно-логістичних систем, спрямованих на забезпечення моніторингу і управління трафіком міського громадського транспорту. Для досягнення цієї мети основними напрямками розвитку системи громадського транспорту Києва визначено: пріоритет громадського пасажирського транспорту у виконанні міських перевезень; розвиток швидкісних позавуличних видів громадського рейкового транспорту (метрополітену, швидкісного трамвая, міської залізниці); забезпечення швидкого, комфортного і безпечного транспортного сполучення між усіма функціональними зонами столиці на основі збільшення щільності вуличної мережі, будівництва транспортних переходів через р. Дніпро, ліквідації диспропорцій між їх пропускною спроможністю і необхідністю збільшення інтенсивності руху; створення системи комплексних пересадочних вузлів на станціях ліній метрополітену та міської залізниці; розвантаження міської вуличної мережі від транзитних транспортних потоків з створенням системи обхідних магістралей.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ ТИМЧАСОВИХ ГЕОСАЙТІВ У МІСТАХ

Геосайти як геологічні чи геоморфологічні об'єкти з визначеною цінністю вже кілька десятиліть активно досліджують у різних регіонах світу. Проте у містах такої геоспадщини почали приділяти більше уваги лише з середини 2010-х років. І в Україні, і у світі більшість населення проживає саме у містах, тут же зосереджені заклади вищої освіти та наукові установи, тому з навчальною, науковою, пізнавальною, виховною метою доцільно використовувати не тільки офіційно зареєстровані геосайти (в природоохоронній термінології України – це, насамперед, геологічні пам'ятки природи), але й тимчасові геосайти, які виникають у результаті вертикального планування території для різних видів будівництва, також під час реконструкції транспортної інфраструктури, гідротехнічних та гідромеліоративних робіт та ін.

Пропонуємо таке тлумачення запропонованого нового виду геоспадщини: тимчасові геосайти – це відслонення відкладів і ґрунтів, форми рельєфу з обмеженим науково-освітнім потенціалом через нетривале існування (від кількох днів до кількох років), які виникли як побічний результат людської діяльності та зникнуть після її завершення.

Тимчасові геосайти часто дають приклади розвитку сучасних геолого-геоморфологічних процесів (лінійної та площинної ерозії, зсувів, обвалів, осідань тощо), стаючи лабораторіями просто неба, як майданчик з лінійною ерозією у лесах на будівництві у мікрорайоні Північний у Хмельницькому (2018), майданчик з активним розвитком гравітаційних процесів та ерозії на реконструкції вулиць П. Дорошенка – С. Бандери у Львові (2022). За умов безпечного доступу, тимчасові геосайти варто включати до навчальних екскурсій, залучати учнів і студентів до досліджень.

Головна особливість таких об'єктів – недовговічність. Але вони можуть стати важливими, а часом, і забраклими деталями щонайменше при характеристиці геологічної, геоморфологічної будови, ґрунтового покриву міст та потребують трикомпонентного підходу: виявлення, фіксація, наукова інтерпретація.

ВІЗУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У МУНІЦИПАЛЬНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Авторами розроблена і подається концепція візуального аналізу міського середовища (ВА МС) як складова загального урбогеосистемного підходу у суспільній географії. Моделлю реально існуючого міського середовища представлено урбаністичне середовище (УС). Останнє розуміється саме 3D-формалізованим аналогом реального міського довкілля. Континуальна природа (квазірастерізоване подання) УС, як формалізованої моделі міського середовища, протиставляється дискретній природі (квазівекторне подання) урбогеосистеми (УГС), як ієрархічній сукупності функціональних урбогеосистемних складових – точкових, лінійних та площинних ГІС-примітивів у тривимірному просторі. Доводиться, що ВА формалізованої УГС можемо дорівнювати ВА МС і навпаки. Представлена концепція містить певні методологічні особливості обробки даних дистанційного зондування щодо урбанізованих територій, зокрема, через лідар-засоби (LiDAR, Light Detection and Ranging – англ.). Результати вказаної обробки формують тривимірну картину навколишнього простору, що корегується із здібностями певних сучасних повноформатних ГІС-платформ надавати візуалізацію у вигляді Тривимірної Сцени.

У практичній площині концепція реалізується через побудову Півсфери тієї видимості в УС, яка може бути забезпечена у певній точці спостерігачу за найкращих візуальних характеристик міського довкілля. Вводиться низка формалізованих параметрів, розрахунок яких є безпосереднім візуальним аналізом УС. Представлені ГІС-інтерфейс та функціональність оригінального програмного веб-застосування із обробки лідар-даних, у розробці якого брали участь обидва автори. Коротко характеризуються три головні функціональні інструменти: Виокремлення забудов; Визначення динамічних змін у міській морфології; Генерація топографічної поверхні.

Представлена концепція ВА МС далі реалізується в якості окремої функціональності вказаного веб-ГІС додатку. Розглядається приклад застосування для підтримки прийняття

рішень у муніципальному менеджменті – візуальний аналіз урбогеосистеми одного із західноєвропейських міст (наявна лідарна зйомка всієї площі) щодо порівняної оцінки різних проектів із муніципального планування.

Андрій Кузишин

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ЕЛЕКТОРАЛЬНА АКТИВНІСТЬ В МЕЖАХ МІСЬКИХ ПРОСТОРІВ АДМІНІСТРАТИВНИХ ЦЕНТРІВ ОБЛАСТЕЙ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ: РЕФЛЕКСІЯ ТА ТРЕНДИ

Явка на вибори є одним з індикаторів свідомості населення та його громадянської активності. Виборчі каденції останніх десятиліть відзначають цікавий тренд відмін електоральної активності в населених пунктах різного статусу та населенської зосередженості.

Традиційно електорат Західноукраїнського регіону відзначається високою зацікавленістю до виборів всеукраїнського рівня. Але на прикладі міських поселень цієї території можна відслідкувати певні відмінності. Причин слід відзначити кілька. Насамперед, це кількісний показник мешканців міста (традиційно, чим більшою є кількість населення, тим нижчою є явка). Міста із значною кількістю мешканців культивують "глобального цифрового космополіта" (кваліфіковані працівники з якісною освітою), який не прихильний електоральній активності за своєю філософією та світоглядом. Для великих міст властива наявність функціональних зон, які дозволяють відслідковувати закономірні процеси аналізу явки (в зонах зосередження соціального житла явка нижча, ніж на територіях "старої" забудови та вищого містобудівного освоєння). Для малих міських населених пунктів звичною є низька явка чоловічого населення, що викликано низькою зайнятістю та можливістю отримання постійного та достойного доходу. Традиційно терціаризація є причиною підвищення явки населення, адже зростання зайнятості у сегменті сфери послуг автоматично приводить до зростання постійно зайнятих та забезпечує сталий рівень праці. У результаті зростання дестандартизованих форм праці в умовах конкурентної глобалізованої економіки поділ на соціальні класи замінюється поділом на безпечну та незахищену

зайнятість. Такі тренди є також позитивними для міських поселень з невеликою кількістю мешканців.

Не зважаючи на невисокий рівень урбанізації, в Західно-українському регіоні відслідковуються певні закономірності та залежності між рівнем електоральної активності та специфікою сформованості міських просторів населених пунктів цієї території.

Тетяна Купач

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛАНДШАФТНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ГЕООБРАЗІВ МІСТ (НА ПРИКЛАДІ М. КИЄВА)

Біхевіористичні напрями географії оперують поняттям географічного образу, що репрезентується у вигляді моделей простору, а саме ментальних карт (Толмен 1948). Ментальні карти є "...абстрактним поняттям, котре охоплює ті ментальні й духовні здібності, що дають нам можливість збирати, упорядковувати, зберігати, викликати з пам'яті інформацію про навколишній простір..." та "...створене людиною зображення частини навколишнього простору..." (Downs, Stea, 1977; Portugali 1996). Географічні образи є концентрацією географічно-локалізованих уявлень про території та регіони (Зам'ятін 2005). Геолокалізовані уявлення формуються на основі яскравої семіотики територій, ключових уявлень про конкретні простори, які, зрештою, вважаються просторовими індикаторами і такими, що впливають на формування в свідомості людини географічних образів цих територій. До них відносяться суто географічні параметри територій: природні, історико-культурні та соціо-економічні особливості території, такі феномени та об'єкти, що наявні і характерні для певних територій. Індикатори простору при сприйнятті визначають атрибутивний каркас його геообразу. На формуванні образів територій відбивається й ставлення людини до певної території, адже все це є процесом формування суб'єктивних внутрішніх уявлень людини про довкілля.

Властивості оточуючих людину просторів, як то комфортність, атрактивність, зрозумілість, безпечність тощо, розуміються людиною на підставі сприйняття символіки, колористики, форм та конфігурацій простору. При формуванні міських геообразів чималу роль відіграє природна ландшафтна основа, яка є

фундаментом для розвитку власне міської просторової системи і, отже, візуалізується через різні знаково-символьні позначення міського простору: транспортні вісі, масиви забудови, архітектурні стилі, зелені зони та планувальні рішення тощо. Отже, можна говорити про те, що геообрази міст формуються на природній ландшафтній основі, що і визначає їхні перцепційні властивості. Наявність оглядових місць в міських ландшафтах, через які розкриваються атрактивні пейзажі, що в більшості випадків стають візитівками міст, прямо залежать від ландшафтної основи. Так, до прикладу, найвідомішим оглядом в місті Києві є краєвид на лівобережну частину міста з верхньої тераси на спадистому схилі східної експозиції Михайлівської гори. Цей огляд є фактичною візитівкою міста Києва.

Саме морфометрія ландшафтів Київського лесового плато (звісно, разом з паркобудівною майстерністю) робить пейзажний огляд широким, далекоглядним, багатоплановим і виразним. Саме за рахунок значної амплітуди висот між пасмом плато і річищем Дніпра та спадистості схилу – пейзаж, в найближчій перспективі, формується художньо виразною домінантою пам'ятника Св. Володимиру і охоплює (в середній та далекій перспективі огляду) багате ландшафтне різноманіття лівобережної ділянки долини Дніпра в межах Києва, включаючи саму ріку, луко й гідропарки та міську забудову, що робить огляд мальовничим та виразним за будь-яких погодних умов та пори року.

Юрій Палеха
ДП "Діпромісто"

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МІСТОБУДУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ – ВИКЛИКИ І ПРІОРИТЕТИ

Містобудування на сучасному етапі свого розвитку в Україні переживає період революційних змін. Навіть назва об'єкту дослідження потребує трансформації – більш доречним бачиться термін "просторове планування". Серед ключових викликів, які постають перед просторовим плануванням в контексті змін у законодавчій та нормативній базі – розробка нової редакції Генеральної схеми планування території України, термін дії якої завершився на початку 2021 р., інтеграція просторового каркасу України в планувальний каркас Європи, інтеграція містобудівних

та землевпорядних робіт, особливо в контексті запровадження нового виду документації – комплексного плану просторового розвитку території громад, а також активне запровадження ГІС-технологій. Проблемою залишається й питання управління розвитком великих міст, методологічне та практичне визначення меж міських агломерацій (зазначимо, що цей термін досі відсутній у Законі України "Про регулювання містобудівної діяльності"). Хаотичність і різновекторність концепцій просторового розвитку населених пунктів, подекуди діаметрально протилежні погляди на міську забудову та характер існування громадських просторів у містах, а також масові порушення Державних будівельних норм при здійсненні забудови міст кидають нам зараз найбільші виклики, які потребують подолання у найближчий час. Пріоритетом при цьому бачиться прийняття фундаментального документу, який має регулювати просторове планування, на кшталт Містобудівного кодексу, розмови про розробку якого ведуться з 2005 р.

Сергій Покляцький
Інститут географії НАН України

МІСТО ЯК ОБ'ЄКТ МІКРОГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження міст в українській суспільній географії упродовж останніх десятиріч стрімко увірвалося до топових тем досліджень. "Урбаністичний бум" проявився в кількості опублікованих праць, захищених кандидатських та докторських робіт, реалізованих наукових проєктах, тем та грантів, проведених конференцій і навіть відкритті окремих освітніх програм у закладах вищої освіти. Місто стало чи не головним об'єктом дослідження і цьому сприяло, зокрема, розуміння тодішнього економічного стану країни, вектору української науки, а також глибокий аналіз розвитку географії у світі. Масштаби проведених робіт беззаперечно вражають, але, з іншої сторони, цілком логічно постає питання, а що далі?

Географи знову перебувають в ситуації, коли слід рухатися далі. Хочемо ми того чи ні, але процес перегортання сторінки вже був запущений світовими географічними тенденціями. Аналізуючи попередні дані, ситуацію у світі та в країні загалом, не важко здогадатися, що вектор залишається вірним і незмінним –

"від більших територіальних одиниць до менших". Війна, на прикладі міст, лише збільшила увагу до "мікрогеографії". Формування територіальної оборони окремих житлових комплексів; чергування на пунктах пропуску окремих вулиць; формування аптечок та запасів провіанту, а також облаштування підвалів в окремих будинках та під'їздах суттєво об'єднали людей, які здебільшого до цього жили осторонь один від одного. Саме тому, увага до найменших територіальних одиниць (в ролі яких виступають райони та мікрорайони міст, квартали, вулиці, окремі житлові комплекси та навіть окремі будинки) не залишиться осторонь географічних очей.

The study of cities in Ukrainian social geography during the last ten years has rapidly entered the top research topics. "Urbanism boom" was manifested in the number of published works, defended candidate and doctoral theses, implemented scientific projects, topics and grants, held conferences and even the opening of certain academic programs in institutions of higher education. The city became almost the main object of research, and this was facilitated, in particular, by the understanding of the then economic state of the country, the vector of Ukrainian science, as well as a deep analysis of the development of geography in the world. The scale of the work carried out is undeniably impressive, but on the other hand, the question arises quite logically, what next?

Geographers are once again in a situation where it is necessary to move on. Whether we like it or not, the process of turning the page has already been set in motion by global geographic trends. Analysing previous data, the situation in the world and in the country in general, it is not difficult to guess that the vector remains true and unchanged – "from larger territorial units to smaller ones." The war, on the example of cities, only increased attention to "microgeography." Formation of territorial defense of individual residential complexes; shifts at checkpoints on individual streets; the formation of first-aid kits and provision stocks, as well as the arrangement of cellars in individual houses and entrances, significantly united people who, for the most part, lived apart from each other before that. That is why attention to the smallest territorial units (in the role of districts and micro-districts of cities, blocks, streets, individual residential complexes and even individual houses) will not be ignored by geographical eyes.

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОФІЛЬ МІСТ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПОСТДЕМОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міста сьогодення є головними фокусами соціально-економічних трансформацій людського соціуму. Одночасно і причиною, і наслідком таких трансформацій є група сервісів, що базуються на всесвітній мережі Інтернет та персональних мобільних гаджетах, які у розмовній мові називають соціальними мережами. Соціальні інтернет-мережі стали невід'ємною частиною життя сьогодення. Бізнес, політика, шоу-бізнес, мас-медіа, розваги, особисті спілкування людських індивідів усе більше занурюються у світ соціальних мереж. Існує думка, що соціальні інтернет-мережі та смартфони є поворотною віхою у людській еволюції й докорінно змінюють людину.

Внаслідок користування соцмережами, продукується велика кількість інформації, яка може бути об'єктом наукового вивчення, у т.ч. й географічного. На заході говорять про виникнення нової науки – постдемографії, яка вивчає дані сервісів соціальних інтернет-мереж. Термін "постдемографія" вимагає нових підходів та методів дослідження соціальних мереж. Так, інтереси дослідників змістилися від традиційних демографічних показників (раса, національний склад, вік, освіта) до вивчення смаків, інтересів, переваг, вподобаного контенту, встановлених додатків та іншої інформації, яку містить онлайн-профіль користувача.

За допомогою сервісу "Facebook Ads Manager" було проведено дослідження найбільших міст Волинської області та виявлено такі особливості поширення Facebook та Instagram: найбільше користувачів зосереджено у м. Луцьк; найвищий рівень проникнення мереж у містах Луцьк та Ковель; у статевій структурі різко переважають жінки, особливо це прослідковується у старших вікових групах; у віковій структурі користувачів Facebook переважають середні вікові групи; основними користувачами Instagram є молодь; понад 3/4 користувачів вказують, що вони мають вищу освіту та перебувають у шлюбі. Подальші дослідження просторового поширення соцмереж доцільно зосередити на аналізі його залежності від особливостей вікової, статевої, етнічної, соціальної структури населення.

НАСЕЛЕННЯ МІСТ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ МИРОНА КОРДУБИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРЕПИСІВ 1920–1924 РОКІВ)

Визначний український географ Мирон Кордуба у 1926 році опублікував надзвичайно цікаву працю "Територія і населення Радянської України", що побачила світ в "Народнім ілюстрованим календарі Товариства "Просвіта" на звичайний рік 1927" у Львові (с. 37-44). Значна частина цієї розвідки вченого присвячена географії міст "Української Соціалістичної Радянської Республіки" за маловідомими сучасним дослідникам матеріалами "всесоюзної загальної переписі населення 1920 р.", "міської переписі 1923 р." та "зладженого описання населення районів" 1924 р.

З 27,243 млн. осіб, що проживали в Радянській Україні, у містах мешкало лише 11,5%, а за даними 1923 р. – 18,6%, в той час як у Польщі цей показник був на рівні 25%, у Франції та Німеччині – близько 50%, Англії та США – значно більше 50%. Серед великих міст (з населенням понад 100 тис. осіб) Мирон Кордуба називає Одесу (427,8 тис. осіб, а за даними міського перепису 1923 р. – 324 тис. осіб), Київ – відповідно – 400,7 і 425,9 тис. осіб, Харків – 269,9 і 321,6 тис. осіб, Катеринослав (нині Дніпро) – 162,97 і 129,4 тис. осіб, Миколаїв – 108,8 тис. осіб. Міста з населенням від 50 до 100 тис. мешканців є середніми за величиною. Їх у Радянській Україні на початку 1920-х років було лише сім. Серед них: Полтава (87,5 тис. осіб), Зіновівськ (Єлисаветгород, нині Кропивницький), Херсон, Житомир, Кременчук, Вінниця та Запоріжжя (Олександрівськ) (50,0 тис. осіб). Доктор Мирон Кордуба відзначає різке скорочення населення міст Радянської України (в середньому на 1/3) у порівнянні з передвоєнним (перед світовою війною) часом.

Не менш важливою є оцінка Мирона Кордуби національного складу населення міст. Так, зокрема, частка українців була найвищою у Полтаві – 3/5, Херсоні – 2/5, Вінниці, Запоріжжі та Кременчуку – 1/3, Харкові – близько 21%.

НОВІ ДЕМОГРАФІЧНІ РЕАЛІЇ МІСТ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКОВА)

Демографічні проблеми в Україні загострювались протягом останніх десятиліть. Вони мали різні прояви та тенденції в розрізі регіонів та окремих територіальних громад. Міста традиційно виступають осередками концентрації людського потенціалу та полюсами розвитку держави.

До початку війни Харків був другим містом за кількістю населення в Україні після Києва та восьмим у Східній Європі. Станом на кінець 2021 року, у порівнянні із найбільшими містами (обласними центрами), такими як Дніпро, Одеса та Львів, Харків концентрує у собі найбільшу частку населення області (54,3 %), тоді як на м. Одеса припадає 42,3 %, на м. Дніпро – 30,9 %, на м. Львів – 30 %. За офіційними статистичними даними, за період 2000–2020 років чисельність населення всіх названих міст зменшилась: Харкова на 3,19 % (47,5 тис. осіб), Дніпра на 10,3 % (112,7 тис. осіб), Львова на 2,79 % (21,7 тис. осіб), Одеси на 1,6 % (17,1 тис. осіб). Названі міста у структурі населення мають переважаючу частку населення працездатного віку, проєвропейські тенденції демографічної поведінки, поповнення складу та структури населення за рахунок міграційної привабливості та поповнення населення когортою осіб працездатного віку.

За оцінкою, на початок 2022 року в місті Харкові проживало 1 401 558 осіб, або 54,3 % від загальної чисельності населення Харківської області. Харківщина характеризувалася потужним працересурсним потенціалом, маючи найбільшу частку населення у віці 22–45 років, а частка населення у віці 16–59 складала 63,1 %, (частка дітей – 13,5 %, старших за 60 років – 23,4 %). За більше як вісім місяців війни інтенсифікувалися міграційні процеси. Значні міграційні потоки спостерігаються як між регіонами України, так і за межі держави, що значно вплинуло на кількісні та якісні характеристики людського потенціалу держави в цілому та її окремих територіальних громад зокрема. Суттєвих змін у своєму перебігу зазнали й демографічні процеси, значно змінилась демографічна структура та демографічна поведінка населення України. Так само значні зміни відбулися у

соціальних та економічних процесах. За оціночними даними, наслідки тривалої війни з росією можуть призвести до втрати Україною третини населення.

Серед усіх міст України Харків зазнає чи не найбільших втрат із першого дня війни і дотепер. За базовою оцінкою територій МОМ, найвищі показники переміщення та найбільша кількість ВПО зафіксовані у містах Київ, Запоріжжя, Дніпро, Харків і Львів. За перші місяці війни із Харкова виїхала майже половина населення та за оцінками його чисельність складала близько 800 тис. осіб. Серед напрямів міграції переважна більшість переселенців концентрувалась у західних та південно-західних районах Харківської області, Полтавській області та інших регіонах України. Згідно зі Звітом про повернення в Україні МОМ, станом на жовтень 2022 року у Харківську область повернулось 556 тис. осіб, переважна більшість із яких – до обласного центру, що є наслідком деокупації більшості території області та, відповідно, покращенню безпекової ситуації у місті, наскільки це можливо, враховуючи близькість до кордону та продовження країною-агресором обстрілів та терору мирного населення міста. За оціночними даними, на початок листопада 2022 року чисельність населення Харкова складає близько 1,3 млн осіб.

Варто зауважити і на внутрішньоміських територіальних особливостях заселення міста: райони м. Харків, котрі найбільш постраждали від активних бойових дій (приміром, мікрорайони "Північна Салтівка", "Обрій", "П'ятихатки" та селище Жуковського) наразі менше заселені, у той же час, більша концентрація населення спостерігається у південно-західних мікрорайонах та приміських зонах. Серед головних демографічних тенденцій маємо зазначити такі: додаткову (надвисоку) смертність як військових, так і цивільних через війну; трансформації статево-вікової структури населення у результаті вимушених внутрішніх та зовнішніх міграцій, загострення диспропорцій та старіння населення, високу вірогідність неповернення значної частки населення дорепродуктивного та репродуктивного віку; зниження народжуваності як за рахунок "відкладених" народжень, так і за рахунок зменшення частки населення репродуктивного віку. Зазначене призводить до безпрецедентної трансформації людського потенціалу України в цілому та окремих територіальних громад зокрема. Питання повоєнного відновлення хоч і є новим для України, тим не менш, є надзвичайно актуальним; відновлення та збереження демографічного

потенціалу, пошук шляхів повернення мігрантів, сприяння вирішенню демографічних проблем, підвищення рівня та якості життя населення – одне із ключових його завдань, адже саме людський потенціал є основою відбудови України.

Роман Сливка

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

МІСЬКА ГЕРИЛЬЯ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Під час конфлікту відбувається концентрація конфліктних дій у ядрах, які в публіцистиці називають "гарячими точками". Ядро поширює на навколишню територію потоки людей, речовини, енергії, інформації. Р. МакКолл започаткував географічне вивчення просторових аспектів революційних баз в сільських районах Китаю під час громадянської війни і їх важливої ролі у приході до влади комуністів у 1949. Він проаналізував досвід Мао Цзе-дуна, який доводив перевагу організації баз повстанських операцій у сільській місцевості Китаю. На відміну від Мао Цзедуна, К. Марігелла наполягав, що учасники партизанських загонів не повинні намагатися створювати "звільнені райони" або великі "партизанські вогнища". Він виокремив переваги партизанської боротьби в містах і створення ядер спротиву у міському просторі. У 1960-х у Бразилії, Уругваї ("тупамарос") і Аргентині ("монтанерос"), а потім уже й в Європі (РАФ, Червоні Бриґади і т.д.) лівими радикалами був випробуваний новий тип революційної війни – міська герилья. На початку 1970-х років її учасниця ліво-радикальна терористка У. Майнгоф написала низку ідеологічних праць: "Міська герилья та класова боротьба", "Концепція міської герильї" та "Маніфест", в яких пропагувала ідею перманентної революції. Під час російсько-української війни в Україні також спостерігаємо прояви асиметричного спротиву городян окупаційним військам: 1) знищення логістики супротивника партизанськими групами; 2) мітинги та акції громадянської непокори в окупованих росією містах; 3) блокування шляхів барикадами; 4) диверсійні роботи проти живої сили і бронетехніки ворога; 5) інформаційні кампанії підпілля, скеровані на деморалізацію окупантів; 6) розвідувальна діяльність на користь ЗСУ; 7) інформування світових ЗМІ про злочини російських агресорів. Отже, вивчення міських просторів як ядер конфліктної діяльності – перспективний напрямок вітчизняної суспільної географії.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ФЕРМЕРСТВА КИЇВСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Збільшення чисельності населення світу, підвищення рівня урбанізації, зростаюча потреба в якісних продуктах харчування без пестицидів, зменшення площ територій придатних для аграрних робіт є важливими факторами розвитку міського фермерства (Бандач, Нівін, 2018). Міське фермерство чи міське сільське господарство також відоме у світі як вертикальне фермерство – вирощування рослин та виробництво тваринницької продукції в закритих приміщеннях без сонячного світла в безпосередній близькості до міських масивів або і у самих містах (Scazzosi, Branduini, 2020). Питанням дослідження розвитку міського фермерства в Україні поки що приділена незначна увага з суспільно-географічної точки зору, цій тематиці в основному присвячені роботи інженерів, архітекторів, зокрема А. Кошлатого, А. Карюка, Р. Міщенко, С. Нівін (Бандач, Нівін, 2018; Кошлатий та ін., 2018).

В Україні міське фермерство перебуває на стадії зародження. Передумови його появи такі ж як у більшості країн світу, однак з певними особливостями, пов'язаними з депопуляцією населення, зростанням частки міського населення та різким зменшенням сільського. На основі аналізу електронних ресурсів та результатів польових спостережень містких ферм Київської агломерації було виявлено особливості їх організації, розміри, технології та структура продукції, яка вирощується і реалізується. На досліджуваній території в основному зосереджені сіті-ферми з автоматизованими тепличними комплексами, де вирощують зелень та овочі методом гідропоніки та аеропоніки (<https://greengardengroup.com.ua/uk/pro-kompaniyu>; <https://agroportal.ua>). Також представлено підприємство, де вирощують екологічно чисту рибу та зелень методом аквапоніки (<https://aquafarm.com.ua>). Варто зазначити, що розвиваються і контейнерні ферми з спеціальним світлодіодним освітленням. Загалом міське фермерство є перспективним напрямом і може служити багатофункціональним ресурсом, як для стійкої системи харчування, так і для соціально-культурної та екологічної стійкості міста.

Бандач, І. О., Нівін, С. І. (2018). Міські фермерські утворення. Світові тенденції та перспективи розвитку в Україні. *Архітектурний вісник КНУБА*. Вип. 16: 200–205.

Кошлатий А. Б., Карюк А. М., Міщенко Р. А. (2018). Агропромислові підприємства нового типу – вертикальні ферми. *Будівельне виробництво*. №64: 50–55.

Scazzosi, L., Branduini, P. (eds.) (2020). *AgriCultura: Urban Agriculture and the Heritage Potential of Agrarian Landscape*. Cham: Springer.

РОЗДІЛ 4

ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

Олексій Гнатюк
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІД СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СТАНЦІЇ ДО "ЦАРСЬКОГО СЕЛА": ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ У ПЕРЕДМІСТІ ВІННИЦІ

Дослідження повсякденних практик, ідентичностей та сприйняття є перспективним підходом до дослідження приміських просторів, що являють собою не просто просторові контейнери, але соціально-конструйовані, динамічні та неоднозначні феномени. У роботі розкрито особливості сучасних повсякденних практик жителів Агрономічного – села у передмісті Вінниці, яке сформувалось за радянських часів як поселення біля сільськогосподарської дослідної станції, а у 2000-х роках перетворилось на "елітне" приміське поселення, зберігаючи при цьому внутрішню гетерогенність забудови та населення.

Для дослідження було застосовано такі методи, як анкетування (67 "старожилів" та 59 новоприбулих жителів), спостереження повсякденної активності жителів у визначених точках на території села, спостереження форм та дизайну забудови, а також чотири напівструктурованих інтерв'ю. Відповідно до результатів дослідження, Агрономічне є типовим прикладом класичної субурбанізації західного зразка, оскільки новоприбулі жителі є переважно колишніми заможними мешканцями обласного центру, що переселились до передмістя у пошуках кращих умов життя та престижного статусу місця проживання. Було виявлено істотні відмінності спектру, просторової конфігурації та форми повсякденних практик і стилю життя "старожилів" та новоприбулих жителів, а також істотний вплив типу забудови, віку та родинного статусу. Водночас, було виявлено переплетіння, змішування та гібридизацію міських, приміських та сільських повсякденних практик. Таким чином, Агрономічне являє собою приклад складної та комплексної постсоціалістичної транзитності приміських просторів, для яких властиві гетерогенність, гібридність, неоднозначність, а також різноманітність траєкторій розвитку, кожна з яких має результатом формування окремої, специфічної версії субурбанізму.

ЧЕРНІГІВ: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

Місто Чернігів має зручне географічне положення, що визначається наближенням до столиці країни, та володіє унікальними історико-культурними та природно-рекреаційними ресурсами. Це створює сприятливі умови для посилення туристичної та інвестиційної привабливості міста.

Історичність Чернігова – одна із визначних рис міста. Воно вважається одним із найдавніших у Східній Європі, писемна історія якого налічує понад 1100 років. На території Чернігова розташовано 96 пам'яток історії державного обліку, 17 пам'яток монументального мистецтва, 272 пам'ятки археології, 67 пам'яток архітектури (<https://chernigiv-rada.gov.ua>), найвідоміші серед яких Спасо-Преображенський собор, Антонієві печери, Троїцький собор, курган Чорна могила.

Пивоваріння і пивна історія – ще одна особливість м. Чернігова. У місті працюють приватні броварні, які виробляються крафтове пиво. Серед них відомі компанії "Bierwelle", що має філіали у Чернігові та фірмові магазини у Києві, та "САН ІнБев Україна" – український підрозділ світового пивоварного концерну Anheuser-Busch InBev (<https://abinbevefes.com.ua>), який має на території України три броварні, одна з яких розташована у Чернігові.

Хоча Чернігів відомий своєю історією та визначними пам'ятками культури, однак місто має потенціал для розвитку нових туристичних напрямів. Одним із них є подієвий туризм. У місті проводяться фестиваль "Зелена сцена", анімаційні театралізовані екскурсії, захід "Chernihiv X на Art Avenue", реалізуються культурно-просвітницький проєкт "ChAc", Чернігів Salsa Fest, Бізнес-фест "Разом до успіху".

Місто має значні перспективи щодо збільшені туристичних потоків, а розвиток внутрішнього туризму може стати основним "післявірусним" трендом, оскільки все більшої популярності набувають подорожі невеликими групами всередині країни. Чернігів, як історичне місто, що розташоване недалеко від столиці держави, має всі шанси для приваблення ще більшої кількості туристів. Враховуючи туристичний і культурно-історичний потенціали міста Чернігова можна виділити такі перспективні вектори розвитку: пізнавально-історичний туризм, подієвий туризм, релігійний туризм, гастрономічний туризм.

СПРИЙНЯТТЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ МЕШКАНЦЯМИ ПРИМОРСЬКИХ МІСТ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Робота присвячена специфіці сприйняття міського простору мешканцями малих приморських міст. Використовуючи методологію ментального картування Кевіна Лінча, етнографічного дослідження та метод глибинних інтерв'ю у 2021 році було проведено дослідження у двох приморських містах Херсонської області: Генічеську і Скадовську.

Було з'ясовано, що Генічеськ і Скадовськ переважно сприймаються містянами як міста для рекреантів, а не для місцевих жителів. Основні образи, що пов'язуються з містом, стосуються природи регіону – море, пляж, сонце, вода, місцеві овочі та фрукти. Характерним для Скадовська і Генічеська є невидимість власне міста. Вся суспільна увага звернута до моря. Скадовськ і Генічеськ у свідомості мешканців – це море, а саме місто – це лише транзитна зона на шляху до моря. Звідси відсутність суттєвого інтересу до публічних просторів, не пов'язаних з морем, та міська айдентика (герб, логотип та слоган), які звернуті до природи, а не до міста. Уявлення про ідеальне місто, відповідно, теж пов'язане з курортним статусом. Ідеальний Скадовськ чи Генічеськ – це не місто комфортне для містян, місто яке сприяє особистому розвитку, а місто яке приваблює заможних туристів на два-три місяці.

Основні шляхи у місті представлені пішохідними зонами, пов'язаними з рекреаційною зоною. Головним вузлом і у Скадовську, і у Генічеську виступає супермаркет АТБ. Цілодобово працюючий АТБ став новим центром міста, замінивши собою колишній центр – площу з адміністративною будівлею РДА та пам'ятником Леніну. При цьому більша частина міського простору не має власної ідентичності, кордони міста губляться у степу.

Денис Данильчук
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПРОСТОРОВІ ПЕРСПЕКТИВИ МІСТА СЛАВУТА

Місто Славута є традиційним промисловим центром півночі Хмельницької області. На сьогодні промисловість міста не

втрачає своє значення, навіть посилюється та диференціюється. В процесі дослідження проаналізовано структуру земельного фонду міста за 2011 рік, яка свідчить про те, що частка лісів (20 %) була вищою за середній показник в Україні (15,9 %), що є передумовою розвитку туризму (створення парків і санаторію) і рекреації (створення міських пляжів і місць відпочинку на територіях, багатих на річки, оточені лісами). У свою чергу, розвиток туризму і рекреації сприятиме покращенню економічного стану міста. Дослідження економічного потенціалу Славути дозволяє робити висновок, що він є основою просторового розвитку міста. У 2014 році у місті був створений Індустріальний парк площею 50 га для середнього та малого машинобудування, а також розвивається фармацевтична галузь. Вигідне розміщення індустріального парку (близькість до митниці, автошляхів та залізничного сполучення) створює можливість для підвищення інвестиційної привабливості міста. Натомість наявність закіннутих підприємств у просторі міста потребує їх ревіталізації. Так, будівлі колишнього склозаводу можуть перетворити на тематичний ресторан, а територію деревообробного комбінату – на готельний комплекс або парк. Отже, у результаті дослідження можна зробити висновок, що місто Славута має просторові перспективи розвитку.

Олена Денисенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ: АНАЛІЗ ПЕРЕТВОРЕНЬ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

Міський простір є результатом взаємодії та взаємовпливу ідеологій, політик та концепцій розвитку території, з одного боку, та акторів, що впливають на його перетворення та є носіями таких ідей та концепцій, з іншого боку. У результаті, формується, трансформується та відтворюється простір, що відображає інтереси, цілі та запити певної конфігурації основних акторів; при цьому принципи та концепції його організації, закономірно, змінюються, впливаючи на перетворення і розбудову відповідних просторових структур. Таким чином, міський простір кожного історичного, політичного та економічного етапу є відображенням домінуючих концепцій його організації, відповідних просторових

наративів та форм їх втілення, просторових структур та способів їх формування. Просторові структури при цьому можна розглядати як просторове втілення політик та ідей, що певний період зберігаються навіть після зміни панівних концепцій та політик організації простору, успадковуються наступними епохами та переформовуються ними, згідно з новими уявленнями. З цієї точки зору, просторові трансформації – це процеси переформатування і перетворення різних типів структур, що лежать в основі будь-якого типу міського простору. А разом з ними – зміни концепцій та ідей організації міського простору.

Дослідження спирається на аналіз концепцій, політик та практик планування і забудови радянського періоду у м. Вишневе, що розташоване у приміській зоні Києва, та політики і практики реструктуризації міського простору у пострадянській перспективі. Ми аналізуємо, як змінювалися цілі та принципи організації території, як еволюціонували основні функції міської території та розглядаємо конкретні практики трансформацій міського простору, що дозволяє інтерпретувати просторові трансформації та їх типи, логіку взаємодії основних акторів та місце міської політики і міського планування у цих процесах.

Галина Заваріка

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ М. СЕВЕРОДОНЕЦЬК ДО 2022 РОКУ

Місто Северодонецьк після 2014 року взяло на себе функцію управління регіональною системою розселення, яку раніше виконував Луганськ та перетворилося на адміністративний центр області. Так, Северодонецьк став виконувати не тільки промислові функції, але і соціальні, адміністративні, фінансові тощо. Все це зумовило посилення внутрішньо-системних зв'язків між ядром локальної системи та центрами систем нижчих ієрархічних рівнів.

Функціональна трансформація розселення міста пов'язана із значним зменшенням ролі вугільної промисловості та збільшенням обробної промисловості, а також посиленням значення малого і середнього бізнесу в господарській діяльності населення. Загальна кількість підприємств у місті Северодонецьку в результаті окупації

частини Луганської області різко зросла. Це пояснюється зміною регіональної спеціалізації міста, до якого було перенесено діяльність частини суб'єктів підприємницької діяльності окупованих територій Луганської області у 2014–2015 роках. Особливістю економічного стану міста стало проєктне фінансування, яке здійснюється не тільки за рахунок залучення державних фінансових коштів, але і за рахунок численних грантів та фінансової допомоги урядів деяких країн. У місті працювали представники численних міжнародних гуманітарних організацій, серед яких УВКБ ООН, Action against hunger (Рух проти голоду), Данська рада у справах біженців/ Данська група з розмінування, Helpage International (Міжнародна організація допомоги літнім), МБО "Міжнародна медична допомога", Норвезька рада у справах біженців, НУО Людина в біді, ВБФ "Право на захист", СОС "Дитячі містечка", Міжнародний комітет Червоного Хреста та інші. Завдяки ним здійснювались освітні тренінги, консультації місцевого населення, підтримка зайнятості і малого бізнесу, грошова допомога ВПО, розвиток та зміцнення потенціалу місцевих громад, гуманітарна допомога, надання грантів на розвиток бізнесу.

Любов Зеленська

Дніпровський національний університет ім. Олесья Гончара

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТОПОНІМІЧНОГО УРБОЛЕКСИконУ м. ДНІПРО

Топонімічний урболексикон постійно змінюється відповідно політичним, воєнним, культурологічним реаліям. Актуальним сьогодні є вислів американського письменника і журналіста Амброза Гвіннетта Бірса (Ambrose Gwinnett Bierce) "Бог використовує війни щоб давати людям можливість вчити географію". Які сучасні трансформаційні процеси відбуваються в топоніміці? Їх багато. Зупинимось на одному з деяких нових принципах присвоєння та перейменування урботопонімів. У 2019 році Дніпропетровська область визнана першою у світі областю за кількістю вулиць з іменами Праведників світу: 14 вулиць названо іменами мешканців області, які рятували євреїв під час Голокосту. Це більше, ніж будь-де у світі. Про перейменування міських та сільських вулиць на честь Праведників світу заявлено на міжнародному форумі у Дніпрі. На честь Праведників світу перейменовували вулиці у Дніпрі,

Кам'янському, Нікополі, Новомосковську. Пам'ять про героїчні вчинки мешканців регіону зафіксовано у п'яти адміністративних районах області. Увічнити пам'ять про такі героїчні вчинки – обов'язок нащадків. За даними Українського інституту вивчення Голокосту "Ткума" та музею "Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні", налічується 70 Праведників світу, які мешкали на Дніпропетровщині у Другу світову війну. Таким чином, Дніпро поширює культурні інновації в процес трансформації топонімічного лексикону.

Анатолій Мельничук, Світлана Гнатюк
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОСТОРОВІ ВІДМІННОСТІ РІВНЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ КАМПУСУ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: COMMUNITY MAPPING

Георбаністика вивчає інклюзивність міського простору в аспекті доступності та комфортності міських територій для усіх соціальних груп населення. Впровадження з 2019 року Державним будівельних норм щодо обов'язкового створення безбар'єрного простору в Україні для маломобільних груп населення є прогресивною законодавчою нормативною документацією, яка визначила, що нове будівництво та оновлення будівель і територій обов'язково мають враховувати потреби маломобільних груп населення. Але коли мова йде про населені пункти, ми, як користувачі, здебільшого не помічаємо якісних змін просторів – підвищення рівня їх комфорту, доступності, зникнення бар'єрів для різних груп населення.

У даній роботі, застосувавши польові дослідження, опитування, community mapping, глибинні інтерв'ю, ми звернулись до оцінки сприйняття і потреби інклюзивності території частини кампусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Виявлено просторову диференціацію частини території кампусу Київського університету як систему поєднання функціонального зонування території та оцінки її комфорту, безпеки, бар'єрності з використанням методу community mapping. Так, єдиним об'єктом ділянки дослідження, який усіма користувачами сприймається як комфортний, виявився спортивний комплекс. Переважно комфортними сприймаються

також зелені зони, гуртожитки. Єдиною територією, яка переважно сприймається як небезпечна, є велика зона дозвілля, яка має локальну назву "яма". Транзитні зони цілком логічно сприймаються як носії бар'єрів.

Перетворення університетського простору на інклюзивний передбачає цілеспрямовану, добре усвідомлену систему підходів та конкретних заходів з фізичного перетворення простору та зміни на ментальному рівні. Фізичне підвищення інклюзивності може і повинне супроводжуватись реалізацією місії університету з навчання, тренінгів, консультацій, психологічної допомоги спрямованих на адаптацію, підвищення соціалізації вразливих груп населення.

Катерина Пісоцька

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАБЕРЕЖНОЇ ЯК МІСЬКОГО ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ – КЕЙС ВІННИЦІ

Міські набережні є перехідною територією між містом та його водоймою, особливим видом міського простору, який поєднує у собі природність та урбанізм. Набережні можуть розширювати межі історичного центру міста, виконувати рекреаційні функції, використовуватись як туристичні атракції. З бульварами, парками та скверами набережні створюють "зелені коридори" в місті. Для виконання всіх цих функцій набережна річки Південний Буг у Вінниці потребує регенерації, визначення шляхів покращення фізичних, соціально-економічних та екологічних умов. Набережна у Вінниці активно видозмінювалась, однак аналіз просторово-часових змін її використання підтверджує, що рекреаційна функція є головною упорядковувачем існування міста.

З метою кращого розуміння теперішнього стану набережної, її функцій та характеру використання жителями Вінниці, було проведено онлайн-опитування. 83% опитаних погодилися з твердженням, що набережна потребує оновлення. Головним притягальним фактором на набережній для вінничан є природа, а відсутність машин та міського шуму, свіже повітря та зелена рослинність – головні її переваги. Відштовхуючими факторами є засміченість та занедбаність території. Набережна Південного

Бугу у межах міста Вінниця має великий потенціал, який поки залишається невикористаним. Анкетування є швидким способом отримати відповіді на поставлені запитання та отримати загальну картину, проте він не передбачає заглиблення у тему дослідження. Тому для респондентів було поставлене запитання про їхню готовність долучитися до обговорення питання змістовніше у реальному часі: про свою готовність заявила половина опитаних (52%), принципово відмовилось 11%. Загалом, такі результати доволі позитивні, адже половина опитаних готові до обговорення проблеми, вирішення якої потребує взаємодії влади, представників бізнесу і громади.

Юрій Полянський

Львівський національний університет імені Івана Франка

ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ЛЬВОВА

Місто Львів впродовж всієї своєї багатогранної історії проходило через низку трансформацій в просторі, які значною мірою впливали на соціально-економічні умови проживання населення. Після закінчення періоду 1990-х років місто почало активно змінюватись і такі поняття як джентрифікація, урбанізація, ревіталізація стали актуальними для дослідників міських систем. Багато закинутих будівель, великі площі промислових зон, які занепадали, застарілі простори, які були максимально некомфортними для проживання людей, потребували різких змін та прийняття новітніх рішень, завдяки яким містяни могли би почувати себе комфортніше у власному місті. Для більшості промислових зон та будівель, які залишились від старих заводів та фабрик, актуальним є процес ревіталізації будівель в офіси для різних компаній, як, наприклад, будівля колишнього заводу "Кінескоп" на вулиці Героїв УПА, або перетворення у різні арт-об'єкти та зони для відпочинку населення, як "Арт Центр Фабрика Повидла" (колишня фабрика з виробництва вина на вулиці Б. Хмельницького), "Lem Station" (старе трамвайне депо на вулиці Вітовоського), IFESTrepublic (колишній завод з виробництва ламп на вулиці Старознесенська). Зміни, які можна спостерігати на даних об'єктах, активізували економічну та рекреаційну функції просторів та надали для міста і громадян багато переваг.

Окрім проведення процесів ревіталізації простору в місті реконструюється багато парків, дитячих майданчиків, міських площ та інших об'єктів. Для прикладу, площа Коліївщини, яка знаходиться в центральній частині міста, перетворилась з прохідного простору на хаб для нових закладів харчування та відпочинку. Звичайно, є і багато проблем, в основному пов'язаних з малими архітектурними просторами, які не вписуються в міський ландшафт. Деякі з них підлягають знесенню, через те що вони відносяться часто до незаконної забудови і міська влада займається контролем та знесенням даних об'єктів.

У військовий час простір у Львові почав змінюватись та трансформуватись по-новому. У різних частинах міста з'явилися контейнерні модульні містечка (на вулицях Пулюя, Самчука, проспекті Червоної Калини) для вимушених переселенців з окупованих територій України. Потрібно зазначити, що простір навколо контейнерів продумано до деталей для зручності мешканців, особливо в містечку, що знаходиться на проспекті Червоної Калини. Контейнери добре вписуються в ландшафт району і не виглядають зайвими в контексті інших будівель, які знаходяться поряд у мікрорайоні Сихів.

Отже, можна констатувати, що громада Львова зазнає значних змін у формуванні міських просторів і більшість з них ідуть місту на користь.

Наталія Провотар, Альона Басич
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗЕЛЕНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРОСТОРІВ СТУДЕНТСЬКОГО МІСТЕЧКА: ПІДХОДИ, МЕТОДИ, ІНСТРУМЕНТАРІЙ

Зелені публічні простори студентських містечок окрім загальних функцій (комунікаційної, рекреаційної, територіальної ідентифікації та самоідентифікації) виконують ряд специфічних функцій: сприяють фізіологічному та психологічному відновленню студентів; сприяють підвищенню академічної успішності студентів; впливають на формування позитивного іміджу закладу вищої освіти з точки зору організації території та формування загального архітектурно-художнього образу кампусу.

Студентське містечко Київського національного університету імені Тараса Шевченка є поліфункціональним. На основі проведених спостережень за видами діяльності та активностями студентів у 2019–2021 роках, в його межах виділено шість функціональних зон. Для оцінки привабливості та аналізу функціональної структури студентського містечка проведено опитування студентів. Результатом польових досліджень та аналізу відповідей респондентів стало виділення ареалів кампусу, які потребують модернізації. Насамперед, таким ареалом є зона проведення студентського дозвілля "яма" як центральний утворюючий елемент публічного простору, що потребує сучасного дизайну, створення Центру студентського дозвілля та вуличного лекторію з місцями для сидіння і коворкінгу. Впорядкування та насичення вуличними меблями потребують ряд зелених зон та прогулянкових доріжок. Для їх облаштування важливо врахувати ряд принципів універсального дизайну зелених публічних просторів студентських містечок: принцип рівності у використанні, принцип простоти та гнучкості використання, принцип наявності необхідного розміру та простору. Модернізації потребують всі три типи елементів публічних просторів: точкові (насамперед, лавки, ліхтарі, смітники, сходи, накриття; по можливості скульптури, фонтани, вуличні сцени); лінійні (доріжки, стежки, площі); площинні (місця відпочинку, газони, клумби, спортивні зони).

Роман Сливка, Ірина Закутинська, Іван Рудницький
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

РИНКОВІ І САМООРГАНІЗОВАНІ ТОРГІВЕЛЬНІ ПРОСТОРИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА

Мета дослідження полягає у встановленні просторової організації і самоорганізації виносної, виїзної і стихійної торгівлі Івано-Франківська, яка є невід'ємною підсистемою пострадянського міста. З давніх часів міста відігравали роль центрального з точки зору обміну товарами і послугами ядра для оточуючої місцевості. Ринки міста є не тільки комерційним осердям міста, вони є жвавими громадськими просторами, де відбувається горизонтальна інформаційна комунікація між містянами і селянами, містян між собою. Однак, ринки Івано-Франківська

історично характеризувались не надто організованим в просторовому відношенні характером. Стихійні явища в торгівлі притаманні місту з часів заснування.

Параметри виносної торгівлі досить добре описані вітчизняним законодавством. Існують законодавчо обумовлені приписи щодо розмірів, конструктивних особливостей малих архітектурних форм та інших торговельних точок. Проблема полягає в нелегальному використанні міського простору без дотримання специфіки зонування міста. Торгівля, яка порушує вітчизняне законодавство, здійснюється у невідповідних місцях із непристосованих приміщень і торгових місць, може бути віднесена до стихійної. У дослідженні встановлено місця концентрації стихійної торгівлі в Івано-Франківську. Визначено атрактори, що її притягують. Також встановлено основні типи організованої виносної торгівлі: ринки, ярмарки, окремі торговельні ряди і точки.

На основі розробленого алгоритму дослідження встановлено основні ядра і зони поширення виносної і стихійної торгівлі. Розроблено рекомендації щодо просторової оптимізації комерційної діяльності в зазначених комерціалізованих просторах Івано-Франківська.

Олександра Страшок

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЗЕЛЕНІ ДАХИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ПЛАНУВАЛЬНО-ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАБУДОВИ СУЧАСНОГО МІСТА

Дані Фонду ООН у галузі народонаселення демонструють, що населення світу збільшиться приблизно у два рази до 2050 р., 60 % якого буде жити у містах до 2030 р. (UNFPA 2007). Світова екологічна криза та стрімке зменшення територій для висадки рослин через швидкі темпи урбанізації стимулюють працівників садово-паркового господарства до пошуків нових рішень і концепцій у сфері озеленення. Головним пріоритетом при проектуванні міст має стати біокліматичний урбанізм, який дозволить ефективно використовувати міські території та заощаджувати лімітовані ресурси, частково нейтралізувати вплив антропогенних чинників і створювати комфортні умови для

життєдіяльності містян. Відсутність нормативно-правової бази та пріоритетів щодо запровадження зелених дахів в Україні призупиняє розвиток зеленої індустрії. Урядові програми таких міст, як Портленд, Гельсінкі, Торонто Берлін, Гонг-Конг і Мельбурн заохочують економічною підтримкою жителів будувати зелені дахи (Eunha, Heungsoon 2019; Adams et al. 2008; City of Toronto: Report 2005; State of Victoria: Growing Green Guide 2014; Hui 2011). У багатьох європейських країнах функціонують асоціації, які пропагують будівництво зелених дахів: Німеччина, Швейцарія, Нідерланди, Норвегія, Італія, Австрія, Угорщина, Швеція, Великобританія та Греція. Вченими встановлено, що 100 % запровадження зелених дахів як елементів озеленення міст за кращим сценарієм перевищують витрати із співвідношенням вигода-витрата 1,174, за гіршим – 1,0, що також є економічно перспективним (Eunha, Heungsoon 2019). Формування зелених дахів у м. Київ дозволило б стабілізувати частково мікроклімат і раціонально використати 40–50 % непроникної площі території міста (Dunnett, Kingsbury 2004).

**Ігор Холошин, Світлана Мантуленко, Людмила Бурман,
Олена Ганчук, Ірина Варфоломєєва**
Криворізький державний педагогічний університет

ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ КОМФОРТНОСТІ ПРОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ ЦЕНТРІВ НА ПРИКЛАДІ КРИВОГО РОГУ

Великі промислові центри характеризуються суттєвою територіальною диференціацією за розвитком соціальної, транспортної, інженерної інфраструктури, а також розподілом екологічних показників. У зв'язку з цим, велике значення для таких регіонів набуває просторовий аналіз комфортності середовища проживання, який враховує сукупність умов та їх параметрів, що задовольняють основні фізіологічні потреби населення.

Мета роботи – просторовий аналіз комфортності проживання населення великих промислових міст, а об'єктом дослідження є один з найбільш промислово-розвинених регіонів України – місто Кривий Ріг. Функціональне зонування проводилося з використанням ГІС Map Info з виділенням наступних зон:

сельбищна, виробнича, рекреаційно-ландшафтна. Комфортність проживання населення сельбищної зони визначалась за трьома групами факторів: транспортна доступність, розвиток соціальної інфраструктури та екологічний стан території. Перша група характеризує територію проживання з точки зору забезпеченості міста транспортними маршрутами різних видів громадського транспорту. Друга група характеризує соціальні умови проживання населення, зокрема кількість закладів освіти, культури, охорони здоров'я тощо. До факторів третьої групи віднесено екологічний стан території за критерієм забрудненості атмосфери.

Задля кількісної оцінки комфортності життя населення обрана методика бальної оцінки території міста Кривого Рогу. Визначення інтегрального показника комфортності життя здійснено шляхом усереднення всіх оцінок.

У результаті побудовано серію тематичних карт головних факторів формування комфортності проживання населення міста Кривий Ріг, що дало можливість сформувати інтегральну карту комфортності міського середовища. Отримані результати дають можливість виявити територіальний дисбаланс в реалізації соціально-економічної політики розвитку міста, що є основою для розробки комплексу заходів задля забезпечення збалансованого комфортного проживання населення всіх сельбищних зон міста.

Сергій Чехов, Катерина Сегіда

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

РИНОК НЕРУХОМОСТІ м. ХАРКОВА: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Харків – одне з найбільш постраждалих від російських бомбардувань міст. З початку повномасштабної війни значна частина населення міста-мільйонника виїхала за його межі, а життя в ньому сповільнилося сильніше, ніж у кризові карантинні часи. Тим не менш, ринок нерухомості Харкова продовжує функціонувати.

За останні 20 років суттєві "просадки" на ринку нерухомості м. Харків відбувалися: у 2008–2009 роках – на фоні Світової фінансової кризи та знецінення офіційного курсу гривні по відношенню до долару США більше ніж на 50 %; у 2014 році – як результат анексії Криму, військових дій у Луганській і Донецькій областях, вичерпання золотовалютних резервів НБУ та чергової

девальвації гривні по відношенню по долару США майже на 100 % та у 2020 році на фоні пандемії COVID-19. Головна відмінність нинішнього чергового падіння ринку, у порівнянні із попередніми, це втрата нерухомістю статусу надійного інвестиційного об'єкта через екзистенціальну загрозу його знищення в результаті ведення активних бойових дій.

Кількість новобудов у продажу значно зменшилась, що може бути обумовлене, як об'єктивними причинами (замороження будівництва через здороження будматеріалів, зменшення кількості кваліфікованої робочої сили, низький попит серед населення, ризики фізичного руйнування об'єкту будівництва тощо), так і спекулятивними міркуваннями учасників ринку, зокрема вичікуванням більш високої ціни на нерухомість після перемоги. Військові дії на території м. Харків вплинули і на категорійні уподобання потенційних орендарів та покупців об'єктів нерухомості, що зумовлені специфікою воєнного часу та міркуваннями безпеки. Наразі у Харкові у топі перебувають квартири на середніх поверхах. Здебільшого відбулась переорієнтація усіх категорій потенційних покупців та орендарів із елітної на "безпечну нерухомість" – у безпечному районі, у міцному будинку на середньому поверсі та бажано із бомбосховищем неподалік. З початку бойових дій міграція відбувалася не лише Україною, а й усередині Харкова: люди переїжджали з небезпечних районів у безпечніші. Відбувається зменшення вартості оренди квартир: медіанна вартість оренди 1-кімнатної квартири у м. Харків у гривні зменшилась майже у вдвічі, 2-кімнатної – приблизно у півтора рази. Варто зауважити, що підняття НБУ курсу гривні по відношенню до долара США ніяк не вплинуло на загальну тенденцію здешевлення винаймання житла у Харкові, на відміну від його придбання у новобудовах.

Сучасні тенденції ринку нерухомості м. Харків можна узагальнити через такі групи факторів. *Економічні*: кредитно-грошова політика України та високі темпи інфляції в умовах воєнного часу є головними стопорами харківського ринку нерухомості; негативним чином на пропозицію на харківському ринку нерухомості наразі впливає також подорожчання будівельних і оздоблювальних матеріалів майже на чверть. Для ринку нерухомості Харкова в теперішні часи характерна високий ступінь ризикованості капіталовкладень, зумовлений як макроекономічними потрясіннями, котрі наразі переживає Україна, так і фактом вірогідного руйнування нещодавно

придбаного об'єкту нерухомості. *Територіальні:* близькість Харкова до кордону з росією підвищує ризики та негативним чином впливає на ринок нерухомості. Виокремилися внутрішньо територіальні особливості ринки нерухомості: райони м. Харків, котрі найбільш постраждали від активних бойових дій (мікрорайон "Північна Салтівка", "Павлове Поле", "Обрій", "П'ятихатки" та селище Жуковського) користуються найменшим попитом у орендарів та покупців, люди виставляють дані об'єкти нерухомості у продаж з великим дисконтом. Подекуди спостерігається попит на житло у приміських, віддалених від небезпечних районів, зонах м. Харків. *Демографічні:* міграція населення із м. Харків у приміські зони, або закордон, чи до безпечніших районів України також виявилися одними із чинників зменшення попиту на оренду та купівлю житлових об'єктів у межах міста. Також варто вести мову про *соціальні й екологічні фактори*, а також особливості державного регулювання тощо.

Христина Щурик

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКИХ МІСТ: ДОСВІД МІСТА ЛУНД ТА ОСТРОГ

Університети в малих та середніх містах мають перспективи стати центрами соціально-економічного розвитку. Як правило, університети сприяють розвитку креативних міст, формуючи креативний клас та креативне міське середовище, залучаючи сучасні інноваційні підприємства, сприяючи збереженню культурної та історичної спадщини. Саме ця концепція найкраще описує модель розвитку таких університетських міст, як Лунд та Острог. Острозька академія – це, відносно, молодий університет, що активно розвивається, Лундський університет – це престижний європейський навчальний заклад, де кількість студентів постійно зростає. SWOT-аналіз підтвердив, що Лунд зараз має більше сильних сторін і менше слабких та загроз. Однак, Острог також має свої сильні сторони та можливості. Міста мають схожу історичну основу та сучасну спеціалізацію. Зважаючи на те, що рівень розвитку Лунду є зараз вищим, це місто могло б стати "еталонним" для Острога з метою проведення бенчмаркінгу та використання кращих практик з розвитку Лунду для більш

ефективного розвитку Острога як міста студентів. Науково-освітня галузь є однією з основних для обох міст. Зокрема, в університеті Острога навчається 2,5 тис. студентів (17 на 100 мешканців) та працює близько 200 викладачів (1 на 100), в університеті Лунду 44 тис. студентів (47 на 100) та 7 тис. педагогів (7 на 100). Університети займаються дослідженнями, що пов'язані з розвитком міст (історією, соціологією), у Лунді розташований науковий парк "Ідеон", поблизу Острога планується створення індустріального парку.

Важливим питанням для студентських міст є врегулювання взаємодії міста та університету, врахування впливу університету при плануванні розвитку міста. У Лунді питання впливу університету на розвиток міста присутнє в усіх пунктах генплану: від впливу на місце Лунду в регіоні до планування транспортної мережі, осі якої враховують необхідність зв'язності університетських будівель. Для Острога це є актуальним і передбачає врахування при розробці містобудівної документації з огляду на важливість університету для місцевого розвитку: університет є важливою складовою локального ринку праці, впливає на демографічну ситуацію, створює майданчик для обговорення та консультацій щодо розвитку міста, виступає важливою складовою міської ідентичності.

РОЗДІЛ 5

ТУРИЗМ У РЕГІОНАЛЬНОМУ І МІСЬКОМУ РОЗВИТКУ

Жанна Бучко, Клавдія Кілінська
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВУЛИЧНО-ДОРОЖНІ ЛАНДШАФТИ У РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ (НА ПРИКЛАДІ м. ЧЕРНІВЦІ)

Питання вулично-дорожніх ландшафтів (ВДЛ) у сучасному рекреаційно-туристичному природокористуванні (РТП) є одним із новітніх напрямів дослідження, що формує сучасну теорію антропогенних ландшафтів і відноситься до групи інфраструктурних рекреаційно-туристичних ресурсів. Від особливостей їх формування і стану залежать умови життя і діяльності людини, вирішення рекреаційних, туристичних, культурних, природоохоронних, екологічних та ін. проблем. У наш час проблема розвитку і функціонування ВДЛ є однією з актуальних. Їх дослідження набувають особливого значення у зв'язку з сучасними соціально-економічними процесами в Україні, зокрема об'єднання міжнародних мереж України та Західної Європи й початком будівництва у межах нашої держави трансєвропейських транспортних коридорів, частина яких проходить по території м. Чернівців. Тому метою даної роботи є аналіз структури ВДЛ та формування банку даних про них по території м. Чернівців. Отже, об'єктом дослідження є ВДЛ м. Чернівців.

Вулично-дорожні ландшафти – це історично-сформовані природно-антропогенні комплекси, що є формуючими для населення, та такі, які прокладені людиною залежно від зручних форм рельєфу, наявності водних об'єктів, рослинного покриву та інших властивостей компонентів природи. ВДЛ є складними системами антропогенного (здебільшого техногенного) походження, структура й характер функціонування яких визначають власне вулиці і дороги й численні прилеглі до них об'єкти (інфраструктура – інженерні споруди, сервісні пункти, лісові смуги, тощо). Вони помітно відрізняються від інших комплексів антропогенного походження і мають лише їм притаманні ознаки. Серед

найголовніших зазначимо наступні: 1) ВДЛ є продуктом вікової й специфічної діяльності людини, які не лише мають значення для всіх господарських сфер, але об'єднують їх, формують єдиний каркас антропогенного ландшафту, особливо міського; 2) характеризуються своєрідним лінійним поширенням у просторі; 3) єдині серед антропогенних комплексів, де вирішальне значення у функціонуванні має рух (транспорт, пішохід); 4) займатимуть з часом пріоритетне значення у структурі сучасних ландшафтів; 5) дорожні ландшафти є основними чинниками формування екологічної ситуації.

Першим і головним рівнем вивчення ВДЛ є фізико-географічний (ландшафтний) рівень, що узасаджений методами класичного (традиційного) ландшафтознавства, але з обов'язковим урахуванням їх генезису. На географічному рівні ВДЛ дослідження природних закономірностей (природного блоку) ВДЛ доповнюються економіко-географічним аналізом систем природного і техногенного блоку. Такий підхід вимагає відповідних знань у сфері економіки, аграрної економіки, лісового й сільського господарства, культури тощо. Такого роду дослідження дають можливість пізнати не лише сучасний стан ВДЛ, але й встановити тривалість їх розвитку (затухання) в майбутньому, вирішити проблеми безпеки експлуатації й підтримання відповідного естетичного вигляду. ВДЛ вивчаються на геотехнічному рівні, де географічні (покомпонентні) й ландшафтні знання про об'єкт доповнюються інженерно-технічними характеристиками. Дослідження цього рівня органічно поєднують в собі знання з природничої географії, ландшафтознавства, економіки, техніки, екології і культури.

За територіально-адміністративним поділом місто Чернівці складається з трьох районів: Садгірського, що розміщується переважно на заплаві та низьких терасових комплексах по лівий берег річки Прут, Першотравневий і Шевченківський райони, які розділяються історично сформованою вулицею Головною. Територія міста Чернівців розміщується на стику платформеного і геосинклінального блоків. Для неї характерні перепади висот. Власне місто сформувалося на низьких, середніх і високих терасах р. Пруту, що піддані розвиткові несприятливих фізико-географічних процесів. Тому в більшості випадків основним завданням збереження ВДЛ є забезпечення стійкості "земельного полотна". Це пов'язано з тим, що у передгірських районах, при несприятливих умовах, які в комплексі характеризують ступінь

складності інженерно-геологічної ситуації при розчленованому рельєфі, більшість ВДЛ прокладаються по найсприятливіших формах рельєфу і рівнобіжно до річкових долин.

На стан ВДЛ впливають суспільно-економічні чинники, головними з яких є формування промислових центрів у районах міста. Так, Садгірський район є найголовнішим у промисловому відношенні промисловим центром міста Чернівців. Тут по одній з головних вулиць (вулиці Ярослава Мудрого) розміщуються і функціонують близько десяти різноманітних підприємств. Відповідно і автомобільний пресинг на ВДЛ тут набагато вищий ніж на інших вулицях.

Оскільки розгляд ВДЛ проводиться для урбанізованої території, то зазначимо, що основним їх "навантаженням" (крім промислових підприємств) слугують присадибні ділянки та будинки. Власне "зеленого коридора", який би зменшував вплив шкідливих речовин – викидів автотранспорту, як такого не існує. Основним типом покриття ВДЛ м. Чернівців є асфальт, бруківка, гравій, мозаїка. ВДЛ міста поділяються на міські вулиці загальноміського значення (27) і житлові вулиці (845).

Основними підходами вивчення ВДЛ у РТП є визначення ступеня антропогенізації, аналіз природних, суспільних і історичних особливостей території міського ландшафту. Підхід за *ступенем антропогенізації довкілля* передбачає вулиці, у назві яких прослідковуються особливості (принципи та методи) фізико-географічного районування, а ВДЛ об'єднуються в окремі райони (Денисівка, Гореча, Стара і Нова Жучка). Такий підхід до визначення дорожніх ландшафтів може бути використаний лише з пізнавальною або оглядовою (загальною) метою. За *природними і суспільними особливостями* формування ВДЛ – це найвдаліший підхід. Його застосування доцільне тому, що за генезисом ВДЛ розглядаються як складова існуючих регіональних природних структур (Садгора, Моша, Межилівка). Підхід за *соціально-історичними особливостями* передбачає, що назва більшості ВДЛ відповідає тим історико-соціальним явищам, процесам і подіям, що відбувалися на території дослідження. Так, низку вулиць названо на честь постатей, що є ключовими у розвитку м. Чернівців. Таким чином, зазначимо, що питання визначення соціального та суспільно-географічного функціонування ВДЛ є цікавим і поки що слабо розробленим і в географічній літературі і у РТП, зокрема, для території великих і старовинних міст. Тому представлена група основних причин

виникнення назви вулиць та формування ВДЛ є актуальним питанням сьогодення. На завершення зазначимо, що нами зібраний банк даних про ВДЛ міста Чернівців, які для подальшого дослідження були згруповані у такі групи: вулиці названі на честь міських історико-культурних пам'яток, корінних жителів та постатей що причетні до розвитку міста (32), суспільного розвитку та прогресу (39), письменників та людей мистецтва (97), історичних постатей, подій соціального та прогресивного розвитку (76), героїв Другої світової війни (26), сусідніх міст та населених пунктів (500), природних об'єктів, явищ, ландшафтів (60), географічних назв та географічного положення (42).

Представлене дослідження знаходиться на початковій стадії висвітлення проблем використання у рекреаційно-туристичній діяльності ВДЛ як об'єктів споглядання. У подальшому будуть виявлені особливості ВДЛ, їх територіальне поширення, антропогенне навантаження, рівень екологічного стану власне на їх території і на сусідніх територіях.

Денисик Г.І., Вальчук О.М. (2005). Дорожні ландшафти Поділля. Вінниця: Вид-во "Теза". С. 5-8.

Денисик Г.І. (1998). Природнича географія Поділля. Вінниця: "ЕкобізнесЦентр". С. 38.

Кілінська К. (2007). Еколого-прогнозна оцінка природно-господарської різноманітності Карпато-Подільського регіону України. Чернівці: "Рута". С. 205-216, 292-300.

Галина Заваріка

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ З МЕТОЮ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Роль культури і туризму зараз є надзвичайно актуальною, адже туризм можна розглядати і як самостійний вид економічної діяльності, і як міжгалузевий комплекс, який сприятиме відбудові будь-якого поселення після тяжких випробувань війною. Також туризм може стати запорукою боротьби з інформаційними війнами. Якщо людина буде подорожувати світом, спілкуватися, бачити на власні очі представників інших культур, то матиме свою чітку позицію, що особливо важливо у вихованні молоді. У цьому полягає глобальний сенс туристичної діяльності як провідника миру.

Досвід відновлення туристичної діяльності в Луганській та Донецькій областях, де вона була заборонена близько трьох років, буде корисним для проведення аналогічних робіт з метою регіонального розвитку. Робота почалася після проведення безпекових заходів зі створення Єдиної бази даних об'єктів туристичної інфраструктури на території та розроблення Туристичного паспорту областей з метою нарощування соціально-економічного потенціалу регіону шляхом розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури.

Міграція населення, військові дії та заборона туристичної діяльності в цей період призвели до того, що було втрачено частково кадровий, туристичний потенціал, сформувався певний інформаційний вакуум. Тому були проведені численні круглі столи, конференції, семінари для представників місцевих територіальних громад з метою відновлення туристичної діяльності. Одним із напрямів роботи була розробка нових туристичних маршрутів.

Важливу роль у відновленні, збереженні пам'яті, стало створення меморіальних комплексів. Так, починаючи з 2014 року було створено меморіальний комплекс поряд зі Слов'янськом "На Горі Карачун", пам'ятний знак полеглим за Україну в Новоайдарському районі, пам'ятник генерал-майору Нацгвардії Олександру Радієвському у Северодонецьку, пам'ятник загиблим за незалежність України воїнам у Сватовому, меморіал пам'яті військовослужбовцям-маріупольцям. Отже, відновлення туристичної діяльності сприятиме швидшому регіональному розвитку постраждалих територій.

Марта Мальська, Оксана Гаталяк

Львівський національний університет імені Івана Франка

ТУРИСТИЧНЕ МАЙБУТНЄ НАЙМЕНШИХ МІСТ УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

З початку XXI сторіччя туризм у містах, за визнанням експертів Всесвітньої туристичної організації, є ключовим чинником їхнього розвитку. Він може творити міста відкритішими, безпечнішими, життєздатнішими та стійкішими. Сталий розвиток будь-якого регіону можливий лише при дотриманні економічного, соціального та екологічного балансу і рівномірного територіального розподілу

населення. А це передбачає гармонійний розвиток як великих метрополій, так і маленьких міст. Невеликі міста зазвичай притягують туристів як осередки культури та самобутності. Туристичні потоки до них суттєво менші за чисельністю, але їх роль може стати домінантною в соціально-економічному житті.

В Україні 15 міст мають менше ніж 5 тис. і п'ять – менше ніж 2,5 тис. мешканців. Серед останніх – Угнів, Белз Львівської, Берестечко, Устилуг Волинської та Герца Чернівецької областей. Ці міста входять до Списку історичних населених місць України. Загалом вони зберегли неповторний вигляд, традиційну планувальну структуру, відповідне культурне, історичне та архітектурне середовище. Розвиток туризму для них може стати головною лінією трансформації міського простору.

Визначальними чинниками для розвитку туризму в найменших містах України є наявність у них об'єктів, які відповідають таким вимогам: 1) унікальність, незвичайність, відсутність аналогів в інших регіонах; 2) пізнавальна цінність, зв'язок з важливими історичними подіями, видатними особистостями історії; 3) збереженість й готовність до показу. Лімітуючими чинниками виступають низький рівень транспортної доступності, вузький спектр вибору туристичних об'єктів, повільні темпи діджиталізації сфери послуг. Ефективний і гармонійний розвиток туризму у найменших містах України за умови постійної і тісної комунікації, координації, кооперації бізнесу, органів влади та місцевих жителів сприятиме зміцненню їхньої економічної складової сталого розвитку.

Наталія Матвієнко, Володимир Матвієнко, Ірина Околович
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧЕРЕЗ СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ

Останнім часом в Україні спостерігаються тенденції до поступової трансформації сільського туризму в "туризм на сільських територіях". Ця проблема системного характеру пов'язана з державним регулюванням функціонування сфери сільського туризму в Україні.

За результатами опитування мешканців однієї з громад Вінницької області виявлено, що третина респондентів хотіли б займатися сільським туризмом, а основним лімітуючим чинником

визначено не відсутність капіталу, а нестачу знань. З метою надання допомоги громадам у вирішенні актуальних питань сільського розвитку та підвищенні їх потенціалу для розбудови сільських спільнот у 2021 році почалася реалізація проєкту "Перспективи сталого розвитку сільських територій", який реалізується Українською мережею сільського розвитку, ГО "Спілка сільського зеленого туризму України", ГО "Центр екологічних ініціатив "ЕкоДія" спільно з міжнародною некомерційною благодійною організацією DRA "За Європейське громадянське суспільство" за фінансової підтримки МЗС Німеччини. Було проведено комплексний навчальний курс, у якому взяли участь власники сільських зелених садиб, представники територіальних громад, науковці та громадські активісти. Завдяки проєкту було реанімовано видавництво оновленого журналу "Туризм сільський зелений" в електронному форматі, в якому висвітлюються рекомендації, успішні практики, досвід, моделі розвитку та інші теми для початківців, представників громад, всіх зацікавлених у сталому сільському розвитку. У шостому випуску журналу було висвітлено реальні історії того, як спільнота сільського туризму в Україні стала окремою силою у великій боротьбі проти російських загарбників.

Тарас Погребський

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИДОВИЩНО-РОЗВАЖАЛЬНИХ ПОСЛУГ У МІСТІ ЛУЦЬК

Видовищна та розважальна галузі в Луцьку характеризувалися інтенсивним розвитком до початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. Основними причинами поліпшення показників сфери дозвілля були зміна способу життя населення, бажання урізноманітнювати своє життя та цікаво проводити час задля відновлення духовних і фізичних сил, затрачених у процесі професійної діяльності чи в побуті.

На наданні послуг з організації дозвілля спеціалізується низка підприємств, установ і організацій, які належать до різних галузей соціальної інфраструктури: будинки та палаци культури, клуби, концертні організації, театри, кінотеатри, музеї, бібліотеки, виставкові центри, тематичні парки, зоопарки, казино, фітнес-центри тощо.

Важливою особливістю розважальних структур є їх здатність швидко реагувати на флуктуації ринку розваг. Їх комерційна діяльність спрямована на утримання видовищно-розважальних закладів (нічних клубів, дискотек, конференц-залів, казино, гральних будинків), обслуговування престижних видів спортивної діяльності (тенісу, водного спорту, гольфу) та індустрію масових видовищ (проведення комерційних фестивалів, конкурсів краси та моди, фінансування концертів тощо). Розважальний сектор функціонує завдяки приватному капіталу. Він сприяє розвитку усієї рекреаційної діяльності, причому більш пристосованої до потреб споживача. Позитивними наслідками цього є суттєве збільшення попиту на відпочинок в Луцьку. Плануючи організацію видовищно-розважальних послуг, для раціональнішого створення матеріально-технічної бази обов'язково треба враховувати стать, вік, фінансові можливості та смаки рекреантів. Через те виникає гостра потреба в кваліфікованому персоналі. Тому питання професійної підготовки відповідних фахівців досить актуальне для освітньої системи в Луцьку.

Не варто забувати й такий великий потенційний ресурс Луцька як його поліетнічність. Багатокультурність теж може сприяти розвитку видовищно-розважальних послуг.

Таким чином, зважаючи на динамічний розвиток видовищно-розважальних послуг в Луцьку, обласний центр має усі підстави стати ще більш привабливим для туристів і рекреантів.

Ігор Смирнов

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕОПРОСТОРОВИ ТА ГЕОЛОГІСТИЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УРБОТУРИЗМУ ЗА УМОВ ОВЕРТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВОВА ТА КИСВА)

Туристична галузь нині у світі динамічно розвивається, зростає чисельність туристів, при цьому щільність туристів – неоднакова, оскільки туристичні потоки концентруються у найбільш популярних дестинаціях. До таких місць з підвищеною густотою туристів відносяться, насамперед, найбільші міста – столичні та історичні. Культурно-пізнавальний, архітектурний, розважальний та інші різновиди туризму притягують до таких міст мільйони

туристів. Відповідно виникає явище овертуризму, якому у сучасному світі приділяється все більше уваги, і яке зберігає важливість навіть в умовах пандемії Covid-19. Особливо це актуальне у зв'язку з необхідністю забезпечити сталість розвитку туристичної діяльності в містах та сталість самих міст. Про це свідчать документи ООН, ЮНЕСКО та ЮНВТО, де проблема сталості міст та урботуризму розцінюється як одна з найбільш актуальних.

У роботі розкрито географічні та логістичні аспекти сталого розвитку урботуризму в умовах овертуризму, зокрема це стосується стратегій, заходів та пропозицій із забезпечення сталого розвитку. Висвітлено сутність основних термінів овертуризму, таких як туристичний потік та його характеристики, ємність та пропускна спроможність туристичної дестинації, ємність готельної бази, ємність ресторанної бази, транспортно-туристичний потенціал. Показано їхній зв'язок з логістикою туризму, з одного боку, та з суспільною географією, з іншого. На прикладі Львова та "Концепції децентралізації туризму" показано географічні та логістичні підходи до вирішення проблеми овертуризму, зокрема, шляхом вертикальної та горизонтальної диверсифікації туристичних потоків у центральній частині міста. На прикладі Києва показано шляхи туристичного розвантаження центру міста за рахунок просторової диверсифікації туристичних потоків шляхом перенаправлення їх в інші ділянки міста (пішохідно-велосипедний міст, система пішохідних алей, сходів), створення нових туристичних просторів і локацій (Арсенальна площа, Експоцентр України тощо).

Ігор Смирнов

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

САМІНО РОДОЛІСО ЯК ПРИКЛАД СПІВПРАЦІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ З РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Новинкою туристичного сезону 2021 року у внутрішньому туризмі України став проєкт Camino Podolico, який презентували 15 липня 2021 року у Вінниці. 25 липня – це День Святого Якова, до мощів якого в Іспанії прокладено десятки європейських пішохідних маршрутів – Каміно, якими щорічно проходять тисячі палігримів та туристів. Влітку 2021 року фрагмент Каміно з'явився

і в Україні – це, власне, і є Camino Podolico. В Іспанії знаходиться третя після Єрусалиму та Риму католицька святиня – місто Сантьяго-де-Компостела, в центрі якого – собор Святого Якова, у якому зберігаються мощі Якова Зеведеєва, одного з 12 апостолів Ісуса. Останніми роками ці шляхи стали не тільки паломницькими, але й культурно-туристичними, ними рухаються не тільки за релігійними мотивами, але й прості туристи, які прагнуть більш предметно побачити країну. Для українців теж такий спосіб подорожей став привабливим: щорічно шляхом Святого Якова ходять вже не сотні, але тисячі палігримів з нашої країни. Так, 2019 року собор відвідали 1052 українці. Найближчі до України маршрути Каміно є у західних сусідів – Польщі та Словаччині. Це означає, що і з України можна прокласти подібні шляхи. Особливо логічно це зробити на територіях, що перебували у складі Речі Посполитої, оскільки тут знаходиться багато католицьких костелів та монастирів, через які можна прокласти маршрут.

Проект Camino Podolico, який презентували у Вінниці, має маршрут Вінниця-Кам'янець-Подільський. Проект реалізують міські ради міст Вінниці та Бару, територіальні громади Вінницької та Хмельницької областей у межах партнерської програми "Культура. Туризм. Регіони" Українського культурного фонду та Державного агентства розвитку туризму в Україні. Цей проект поклав початок першому повноцінному українському пішохідному маршруту, створеному за моделлю шляху святого Якова.

Борис Яценко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МАНГЕТТЕН ЯК ТУРИСТИЧНА ДЕСТИНАЦІЯ

Мангеттен – острів і адміністративний район Нью-Йорк-сіті, урбаністичне ядро Нью-Йоркського метрополітенського регіону. В 2021 році його населення становило 1,7 млн осіб, ВВП – 610 млрд дол. (що більше ніж ВВП України), відповідно 19 % та 73% показників міста Нью-Йорк-сіті.

У другій половині ХХ століття цей найважливіший центр культури та історії США водночас став і найбільшою туристичною дестинацією держави. В міру фантастичного зростання обсягів міжнародного туризму на зламі століть (1,5 млрд туристів у 2019 р.) США стали третім центром світової туристичної

активності (80 млн. зарубіжних туристів), Нью-Йорк (і, відповідно, Мангеттен) стали теж туристичними "мекками" поруч з іншими світовими центрами активності у цій галузі.

Мангеттен – визнаний фінансовий, культурний, масмедійний і розважальний центр світового господарства. Це банківська столиця і місце розташування штаб-квартири ООН. Численні транснаціональні банки, що групувалися раніше на Уолл-стріт, як і контори комерційних ТНК, нині розосередились по всьому острову, а на Волл-стріт діють їх місцеві філії та дві світові фондові біржі – Нью-Йоркська та "Насдак". Імідж району як туристичної дестинації формується значними туристичними ресурсами культури та інтелектуальної діяльності, що підкріплені потужними можливостями інфраструктури сфери послуг. Ті чи інші об'єкти відвідин чи просто огляду протягом року бачать мільйони людей.

Найбільш відвідувані туристами місця – це Таймс-сквер, Централ-парк, залізничні вокзали Гранд-централ-термінал та Пенн-стейшн, Рокфеллер-центр, початок вулиці Бродвей, аеропорт Кеннеді (JFK). Дуже популярні прогулянки набережною Гудзона або торговими кварталами у Мідтаун. Мільйони людей відвідують статую Свободи, або фотографуються на її фоні із рейсових поромів або екскурсійних теплоходів. Більшою туристичною активністю вирізняються три ареали: Даунтаун, Мідтаун та Аптаун.

З ареалу *Даунтаун* розпочиналося місто, а набережна острова вздовж річки Гудзон майже до кінця ХХ століття була портом, до пірсів якого приставали найбільші пасажирські лайнери Атлантики. Великі океанські кораблі і навіть авіаносці і досі проходять річкою, але пристають вони до Нью-Джерсі (причальна стінка об'єднаного порту Нью-Джерсі – Нью-Йорк тягнеться на 125 кілометрів). Набережна в Мангеттені нині – це полоса відпочинку і релаксації, де велосипедна траса і доріжка для бігунів тягнеться вздовж всього острова, а сусідні склади перетворені у паркінги для автомобілів. Поруч з Волл-стріт – початок Бродвея, де знаковою є мідна скульптура велетенського бізона (завжди оточена натовпом туристів), це символ фінансової могутності і "сталості" держави. На місці, де стояли знищені терористами башти-близнюки хмарочосів, знову виріс хмарочос "Міжнародного торгового центру" – один із найвищих у світі.

Межі найбільшого ареалу хмарочосів *Мідтауна* досить умовні, основних транспортних коридорів три. На 33-34-й вулиці

розташована найнавантажніша (підземна!) залізнична станція Західного світу, а над нею – найбільший в Нью-Йорку концертний зал Медісон-сквер-гарден. 40-42-а вулиці є зосередженням ділової і комерційної активності Нью-Йорка. Тут знаходиться серце міста – смарт-площа Таймс-сквер, на якій відбуваються торжества з приводу важливих подій (зустріч Нового року телебачення веде саме звідси), а навколо – відомі театри. На березі Іст-рівер розміщений комплекс штаб-квартири ООН (будинки Конгресу, Генеральної Асамблеї та бібліотека), на півночі (48–50-а вулиці) – квартал Рокфеллер-центру (Радіо-сіті, Мюзік-холл, будинок Асошіейтед-прес, працює 20 ресторанів і дві сотні лавок, багато з яких під землею в красивому лабіринті коридорів). З оглядового майданчика на даху Радіо-центру можна побачити весь Мангеттен – від статуї Свободи до кампусу Колумбійського університету. Поруч – собор Святого Патріка – шедевр архітектури в готичному стилі.

Головний стрижень території *Аптаун* – Централ-парк. Це збережений на скелястому острові зелений осередок природи з галями, луками і озерами зі статуями та дитячими майданчиками. Оконтурує парк забудова кварталів на заході, сході та півдні. Основні об'єкти уваги туристів: на заході – ошатні квартали верхнього Вестсайду, пронизані бульваром Бродвея, Лінкольн-центр (комплекс будівель модернової архітектури для забезпечення театральної та концертної діяльності), Американський музей історії природи (містить експозиції в розрізі природно-кліматичних зон); на півночі – кампус Колумбійського університету (за рейтингом входить у першу десятку університетів світу); на сході – Метрополітен-музей мистецтв (розташований прямо в парку) і ще низка мистецьких музеїв. На півночі Мангеттена – міст Вашингтон-Брідж через річку Гудзон (один із найкрасивіших і найдовших мостів світу) з'єднує острів з територією штату Нью-Джерсі, а Бродвей, уже за містом, продовжується мережею шосе, які через ліси ведуть до науково-виробничих комплексів, районів інтенсивного сільського господарства та рекреаційних дестинацій долини Гудзона або атлантичного узбережжя сусідніх штатів.

РОЗДІЛ 6

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Вікторія Кіптенко
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ – ІНДИКАТОР ТА ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У той час, коли агресор продовжує дошкуляти руйнівними бомбуваннями й обстрілами містам і громадам нашої країни, вчасно й доречно розгортається дискурс щодо їхнього відновлення й подальшого розвитку. Імперативи цього процесу вочевидь визначатиме надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС 23 липня 2022 року. Як відомо, для успішного закріплення такого статусу найбільш терміновими є завдання за сімома напрямками реформ й не менш нагальні орієнтири нової культури розвитку в контексті Зеленої угоди ЄС. Де-факто, процес переходу від пост-радянських підходів екстенсивного моноцентричного розвитку міст зі спальними районами й промисловими зонами пост-радянського кшталту, успішно засвідчує довоєнний досвід Вінниці, кроки на шляху розвитку поліцентричної Львівської та Київської агломерацій тощо.

Візія відновлення України "Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій" передбачає план й перелік національних програм для досягнення ключових результатів. Дієвим індикатором їх втілення на засадах сталості має стати вдосконалення процедури оцінки впливу на довкілля. Реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та повне впровадження Порядку денного до 2030 року в Україні висунуло екологічні питання на політичний порядок денний. Згідно зі статтею 363 Угоди про асоціацію від 18 грудня 2017 року на заміну Закону України "Про екологічну експертизу" введений в дію Закон України "Про оцінку впливу на довкілля", прийнятий Верховною Радою 23.05.17 (№ 2059-VIII). Наслідуючи вимоги статусу кандидата ЄС в жовтні 2022 у першому читанні прийнято проекти законів у сфері оцінки впливу на довкілля (ОВД), що містять низку позитивних новацій.

"ВБИВСТВО" ТА "ВТЕЧА" УКРАЇНСЬКИХ МІСТ: ВІЙСЬКОВИЙ УРБІЦИД І ВИМУШЕНІ ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Війна змінює міста. Одним із просторових вимірів війни є навмисне "вбивство" міст. Для пояснення цих процесів використовуються різні терміни – "урбіцид" (Богданович 1993, Coward 2009), "знищення місця" (Hewitt 1983), "розвалювання" ("rubbleisation") (Goodson 2001), "ідентицид" і "культурний канібалізм" (Meharg 2001), "екстремальний доміцид" (Porteous, Smith 2003), "простороцид" (Hanafi 2009), "екстремальний урбіцид" (Abujidi 2014) тощо. Не зважаючи на те, що різноманітні аспекти військового урбіциду добре описані, знищення українських міст російською армією потребує нового осмислення цього феномену. Це зумовлено, по-перше, величезними масштабами урбіциду та, по-друге, множинністю проявів та причин такого екстремального урбіциду. Так, лише за перші 100 днів активної фази війни після 24 лютого 2022 року руйнувань зазнали 147 міст, тобто майже третина усіх міст України. Міста, які у 2014 році перебували під російською окупацією, після звільнення демонстрували суттєві позитивні зміни, що можна розглядати як специфічний фактор їх цілеспрямованого знищення у 2022 році.

Окупація міст та військовий урбіцид зумовили значний потік вимушених переселенців. При цьому разом з переселенцями певною мірою "мігрують" і самі міста – установи та підприємства, мистецькі заклади і неформальні організації, соціальні мережі і навіть повсякденні практики містян. Дане дослідження має на меті проаналізувати масштаби, причини та просторові прояви військового урбіциду та вимушеного переселення містян. Воно ґрунтується на аналізі глибинних інтерв'ю з вимушеними переселенцями та мешканцями постраждалих міст.

ВИМУШЕНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Поєднання різних об'єктів господарства на певній території спричиняє виникнення таких форм просторової організації, як пункти, центри, вузли, кластери, райони тощо. Їхнє вивчення є одним із завдань суспільної географії. Особливо актуальним це завдання постає в умовах війни, бо під її впливом відбуваються екстраординарні процеси, які неможливо вивчати й спостерігати в мирний час. Для багатьох форм просторової організації господарства війна принесла катастрофічні наслідки, одним з прикладів чого може слугувати Маріупольський промисловий вузол чорної металургії, який був практично знищений ґуцет. Почала активно змінюватися сама географія цілих галузей господарства. Наприклад, за рахунок вимушеної релокації багатьох підприємств та установ до тилкових регіонів на території західних областей України почали виникати нові та розвиватися старі господарські пункти, центри, вузли.

Однією з відповідей на виклики повномасштабної війни стала адаптація цих форм просторової організації за рахунок корегування їхньої спеціалізації. Наприклад, ІТ-кластери почали активно займатися військовою тематикою, центри легкої промисловості виробництвом одягу для військових, а деякі транспортні вузли переорієнтувалися на забезпечення логістичних потреб армії. Таким чином, в умовах війни та особливого правового режиму воєнного стану відбуваються процеси, спрямовані на підтримку обороноздатності країни, у тому числі за рахунок прямого обмеження державою економічних, соціальних та інших свобод громадян. Між об'єктами господарства (підприємствами, установами, організаціями тощо) формуються нетипові економічні, логістичні, ринкові, правові зв'язки. Сукупність цих трансформацій у просторовій організації господарства та її формах можна характеризувати як одну із складових частин загального процесу переходу країни до воєнної економіки.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

З початку військової агресії рф господарський комплекс України зазнав значних втрат, що зумовлено руйнуванням чи пошкодженням підприємств та об'єктів інфраструктури, обмеженим доступом до ресурсів, зменшенням платоспроможного попиту, міграцією кваліфікованих трудових ресурсів за межі держави.

Найбільше економічних втрат зазнали регіони, на території яких безпосередньо ведуться активні бойові дії (Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька області), деокуповані території Київської, Житомирської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Миколаївської областей, а також регіони, які перебувають у безпосередній близькості до зони бойових дій. З метою збереження промислового потенціалу та робочих місць, підтримки підприємств малого та середнього бізнесу, а також швидкого післявоєнного відновлення економіки регіонів України на державному рівні запроваджена і реалізується програма релокації бізнесу. Її основне завдання – організаційна та матеріальна підтримка переміщення підприємств до безпечних регіонів України.

За даними Міністерства економіки України, станом на 25.10.2022 р. за програмою релокації переміщено 761 підприємство, 80 % з них вже відновили роботу на новому місці. Найбільша кількість підприємств перемістилась до Львівської (30 % релокованих підприємств), Закарпатської (17 %), Чернівецької (11 %), Івано-Франківської (8 %), Хмельницької (7 %) та Тернопільської (7 %) областей.

Серед переміщених підприємств найбільшу частку становлять підприємства ІТ-галузі, оптової та роздрібною торгівлі, харчової та легкої промисловості, машинобудування та металообробки, медичні та фармацевтичні компанії. За величиною це переважно малі та середні підприємства, які набагато легше та швидше перемістити ніж великі та технологічно складні підприємства. Фактично неможливим є перенесення підприємств, які мають чітку територіальну прив'язку та не можуть працювати дистанційно, зокрема, це підприємства аграрної сфери, електроенергетики, транспорту.

Переміщення підприємств зі східних та центральних регіонів на захід України дозволить зберегти можливості для їх подальшого розвитку, значно посилити економічний потенціал у менш розвинутих регіонах, забезпечить населення цих регіонів робочими місцями.

Вікторія Пацюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УРБІЦИД В УКРАЇНІ: КЛАСИФІКАЦІЯ МІСТ

Військові дії, спровоковані агресією росії, принесли в наше сьогодення поняття урбіциду. Моніторинг впливу військових дій на середовище відбувається постійно з метою як фіксування всіх наслідків негативного впливу, так і розробки подальшої стратегії відновлення міст. Однак, всі подальші практичні дії потребують створення обґрунтованого теоретичного плацдарму. Одним із напрямів теоретизації є групування міст та різноманітні їх класифікації. Загалом, всі міста, які зазнали урбіциду, можна згрупувати у дві великі групи: окуповані та неокуповані. У свою чергу, окуповані міста поділяються на три типи: міста тривалої окупації, неокуповані та звільнені міста. У той же час, у майбутньому можна буде згрупувати і неокуповані міста, основним критерієм градації яких буде рівень руйнувань, що вони зазнали/зазнають.

Усі окуповані міста можна класифікувати за такими критеріями: 1) за рангом міста: обласні центри, адміністративні центри районів, центри міських об'єднаних територіальних громад; 2) за чисельністю населення: з населенням понад 500 тис., з населенням понад 250 тис., 100–250 тис., 50–100 тис., 20–50 тис., 10–20 тис.; 3) за спеціалізацією: багатофункціональні, багатопрофільні промислові, монопрофільні промислові, транспортні, курортні, тощо; 4) за територіальним розташуванням: залежно від області, в якій вони розташовані; 5) по відношенню до лінії фронту: прифронтові, віддалені від лінії бойових дій, міста глибокого тилу; 6) по відношенню до фізико-географічних бар'єрів: приморські міста, міста на річках та водосховищах тощо; 7) за ступенем руйнації: в даній класифікації критеріями є як кількісна руйнація, яка аналізується площинно

ступенем руйнування, так і якісна руйнація, за якої основне значення має ступінь руйнувань закладів критичної інфраструктури. Критерії та шкалу для даної класифікації більш детально можна розробити лише після візуальної оцінки території. Априорі можна запропонувати таку градацію: практично збережені (якісні та кількісні руйнування до 10 % площі міста), незначно пошкоджені (10–30 % площі), середньої руйнації (30–50 % площі), значної руйнації (50–70 %), зруйновані (якісні та кількісні руйнування понад 70%); 8) за тривалістю окупації: 1–3 місяці (міста столичного регіону), 3–9 місяців, (міста Харківщини та півдня України), 9–12 місяців (попередня оцінка).

Анастасія Петровська

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОНОФУНКЦІОНАЛЬНІ МІСТА: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Початок повномасштабної фази війни поставив Україну в епіцентр сучасних просторових змін. Найбільше такі процеси зачепили ті українські міста, які є невеликими за своїми розмірами, кількістю населення, а їхній бюджет наповнюється за допомогою містоутворювальних підприємств, які здебільшого належать до однієї галузі економіки. Проблеми таких міст, що торкалися ефективного розвитку міського середовища та економіки, якості життя населення посилилися у цей період. Ті міста, в яких на фоні кризових явищ останніх десятиліть збереглись активно функціонуючі містоутворювальні підприємства, тепер стикнулися з повною або частковою руйнацією виробництва, або їх релокацією. Ці процеси у поєднанні з обстрілами, які також руйнують соціальну та транспортну інфраструктуру, знищують житловий фонд – поглиблюють концентрацію негативних наслідків та змін на рівні малих монофункціональних міст України.

Негативно впливають на якість життя населення монофункціональних міст і такі фактори як окупація, активні бойові дії, обстріли тих територій, що знаходяться на значній відстані від лінії фронту. Значна інфляція, втрата робочих місць зумовлюють суттєве зниження економічного добробуту

мешканців цих міст. Населення зіштовхується зі зменшенням можливостей для задоволення своїх базових потреб та зі зниженням відчуття безпеки. Також погіршується така складова якості життя населення як задовільний стан фізичного та психологічного здоров'я. Дослідження, що були проведені серед населення, яке постраждало від війни на Балканах, показали, що така проблема як посттравматичний стресовий розлад є дуже поширеною незалежно від місця перебування людей під час активних бойових дій. До того ж ці дослідження виявили, що зниження якості життя, пов'язані зі станом психологічного здоров'я людей, можуть спостерігатися впродовж багатьох років після закінчення війни.

Отже, з огляду на виклики, з якими зіткнулися монофункціональні міста в період активних просторових змін, необхідним є втілення змін на користь концепції багатофункціонального розвитку, створення безбар'єрного міського простору, забезпечення сприятливих умов для відновлення економіки та запровадження системи короткострокових та довгострокових заходів, направлених на подолання психологічних проблем населення, постраждалого від бойових дій.

Григорій Підгрушний, Андрій Марушинець
Інститут географії НАН України

ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ОБОРОНИ КИСВА ВІД РОСІЙСЬКИХ ОКУПАНТІВ В ЛЮТОМУ–БЕРЕЗНІ 2022 РОКУ

Повномасштабна війна, розв'язана росією, поставила перед українським суспільством низку серйозних викликів, що загрожують існуванню нашої держави. Серед чинників, які визначають характер та силу прояву воєнних дій, ключову роль здійснює вплив географічних умов конкретних регіонів та місцевостей.

Особливо виразно вплив географічних чинників проявився при обороні Києва в лютому – березні 2022 року. Серед цих чинників перед усім слід назвати такі.

1. Дезорієнтованість ворога на місцевості, що була зумовлена низьким рівнем його навігаційної та картографічної забезпеченості. Це пов'язано, з одного боку, із низькою якістю

функціонування російської навігаційної системи "Глонасс", а з іншого – використанням застарілих топографічних карт, виданих, здебільшого, ще за часів Радянського Союзу. За більше як тридцятирічний період в географії передмість Києва відбулися величезні зрушення, сформувався цілий метрополісний регіон. При цьому силами оборони Києва були зняті, або замасковані усі дорожні знаки напрямів руху, назв населених пунктів, вулиць тощо. Все це значною мірою дезорієнтувало окупантів, сповільнювало їх просування.

2. Важливим чинником в обороні Києва стали особливості рельєфу та гідрографічної мережі території. Перед усім це стосується річки Ірпінь, що протікає через західні та північно-західні передмістя Києва. Гирло Ірпеня знаходиться нижче рівня Київського моря, куди воду річки перекачує насосна станція. 26 лютого ця станція та частина дамби були підірвані і вода з моря на десятки кілометрів затопила заплаву. Це зупинило стрімкий наступ ворога, привело до розосередження його сил, дало можливість нашій обороні перегрупуватися та підтягнути резерви.

3. Просування та напрями основних ударів ворога після зриву блицкригу в кінці лютого були спрямовані на облогу міста. Важливу роль в цій ситуації зіграли особливості планувальної структури Київського метрополісного регіону, що має виражений радіальний характер. У зв'язку із цим ворог намагався перерізати основні транспортні коридори, що сходяться у Києві. Найжорстокіші бої йшли на підступах до столиці на автомагістралях Е-40, Е-373 у західних та північно-західних і Е-95 у північно-східних передмістях.

Однак, дякуючи безпрецедентному героїзму Збройних сил України, Територіальної оборони, всього населення столиці та її передмість, російська навала була відбита. 2 квітня після величезних втрат живої сили та техніки ворог відступив.

Ольга Подушкіна
Архітектурна палата Національної спілки архітекторів України;
Ігор Лялюк
Харківська школа архітектури;
Надія Антоненко
Київський національний університет будівництва і архітектури;
Дар'я Мальчикова
Херсонський державний університет;
Юрій Палеха
ДП "ДІПРОМІСТО";
Ігор Пилипенко
Херсонський державний університет

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ У ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ

Наслідки воєнних дій на території України сягають критичних обсягів, все більше людей втрачають свої домівки і потребують створення повноцінного життєвого середовища. Триває активна робота з розробки якісних рішень: "Що і як будувати?", "Де і скільки будувати?", але ця робота мозаїчна, в умовах неузгоджених заходів регіональної політики. Повоєнна Україна – унікальний експериментальний простір для розробки просторової моделі життєдіяльності суспільства з ефективними логістичними зв'язками. Потреба в повоєнній відбудові – можливість переосмислення поточного просторового розвитку, як регіонів, так і окремих міст, та прийняття більш широких стратегічних рішень ще до завершення активних воєнних дій.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, на регіональному рівні розробляються відповідні стратегії розвитку, що презентуються на різних міжнародних заходах. Проте залучення територіальних громад відбувається епізодично, а безпосередні інтереси громадського сектора в цих розробках враховуються лише частково. Участь місцевих ініціатив та побудова сильних громад є базовою передумовою для перемоги у війні, повоєнної відбудови і запорукою подальшого існування нашої держави. Сучасні інституційні підходи у сфері просторового розвитку мало ефективні, оскільки прийняті рішення недостатньою мірою враховують реальний досвід громад, аналіз їх потенціалу та спроможності, поточних успіхів і в майбутньому можуть призвести до гальмування розвитку економіки та суспільства, внаслідок чого будуть втрачені й залишаться

непоміченими можливості, надані міжнародними партнерами. Спільна робота професійного експертного фахового кола та територіальних громад дозволить створити високоякісну професійну концептуальну модель просторового розвитку території повоєнної України, розробити весь комплекс містобудівної та проектної документації, узгодженої між собою, та імплементувати її в політичне, законодавче та нормотворче поле.

Ліна Сікорська
Інститут географії НАН України

МАРІУПОЛЬ В ЕПІЦЕНТРІ УРБИЦИДУ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

Маріуполь розташований на березі Азовського моря, на півдні частково окупованої Донецької області. Місто є важливим логістичним і транспортним центром, розташовується на перехресті судноплавних і сухопутних шляхів з півдня, Криму до сходу України. Після восьмирічної окупації Донецьк фактично втратив свої адміністративні, економічні та соціальні функції, втратив інтегрованість в український суспільно-політичний та економічний простір. Натомість ці функції перейняли на себе міста Краматорськ і Маріуполь. Маріуполь за останні роки перетворився у одне з найбільш розвинених та інноваційних міст південного сходу України. Річка Кальміус, що протікає в межах міста, ділить його на правобережну та лівобережну частини. Значні площі міста займають промислові зони підприємств (ММК ім. Ілліча, Азовмаш, ММК Азовсталь та інші). Великі масиви багатопверхової забудови чергуються із малоповерховою забудовою. Така неоднорідна територіальна структура, утворена завдяки особливостям історичного розвитку та освоєння територій, стала на заваді швидкому просуванню російської армії під час захоплення та оборони міста і призвела до серйозних руйнувань та значних людських жертв. До повномасштабного вторгнення Росії у місті налічувалось близько 450 тис. мешканців, більшість з яких – українці, росіяни, греки, білоруси та ін., з переважаючою російською мовою спілкування, що є наслідком багаторічної політики русифікації. У 2014 році, незважаючи на симпатії населення міста до проросійських політиків і росії та ностальгію за радянським періодом, сепаратистські ідеї не мали

успіху і не знайшли достатньої підтримки. Останніми роками відбулось посилення ролі Маріуполя як важливого українського культурного осередку на сході країни, а ностальгійні та проросійські настрої поступово втрачали свої позиції.

Сергій Уліганець, Давид Кириченко
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

В умовах війни українська економіка переживає найтяжчі часи від проголошення незалежності. Всі регіони України зазнали суспільних та економічних потрясінь, спричинених військовими діями росії. За таких умов надзвичайно важливо зберегти пріоритетні галузі економіки, евакуювати стратегічно та економічно важливі підприємства на більш безпечні території і вибудувати нову стратегію розвитку економіки України у военний та повоєнний періоди. Війна завдає нищівних ударів по логістичним ланцюгам, промисловим центрам, найбільш важливим підприємствам нашої держави, намагаючись зруйнувати опори української економіки. У той же час значна частина промислового потенціалу країни потрапила під окупацію. Найбільше страждають Донецький, Придніпровський, Північно-Східний та частково Причорноморський економічні райони України. Тотальної кризи зазнали металургійна, хімічна, добувна, енергетична, сільськогосподарська галузі держави. Так, за час повномасштабної війни було пошкоджено або повністю зруйновано 412 промислових підприємств, більшість з яких розташовано у східних та південних регіонах держави. За приблизними оцінками, сума збитків для промисловості вже складає 9,7 млрд дол., в той же час непрямі втрати галузі складають 30,3 млрд дол. АПК зазнав прямих втрат на 4,3 млрд дол., а непрямих – на 23,4 млрд дол. (<https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-zroslo-do-114-5-mlrd>).

З економічної точки зору, війна в Україні є форс-мажором, тому одним з головних завдань є збереження та оптимізація бізнесу. Станом на червень 2022 р. близько 8% підприємств не працює, а менше ніж на 50% працює 33% підприємств. Найбільше страждає мікробізнес, майже 16% не працює, водночас серед великих

підприємств "не активними" лишаються 1% (<https://opendatabot.ua/analytics/brave-business-in-war>).

Тому з метою відновлення економічних потужностей держави відбувається переміщення підприємств в безпечні регіони Західної України. З початком дії програми релокації бізнесу на захід України переміщено 710 підприємств, 500 з них уже поновило роботу. Найбільше було переміщено до Львівської (29 % заявок), Закарпатської (18 %) та Чернівецької (12 %) областей (<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidpryyemstv-v-ukrayini>). Водночас за кордон здійснили релокацію всього до 2 % підприємств (<https://decentralization.gov.ua/news/15408>).

У нових умовах існування західні регіони України можуть стати новими полюсами економічного зростання, адже цьому сприяє вимушене переміщення сотень тисяч переселенців та переміщення виробничих потужностей, проте це може викликати й надмірне демографічне та економічне навантаження. Станом на кінець серпня 2022 року кількість ВПО у межах України становила 6,9 млн осіб. Так, у регіонах західної України перебуває 1,9 млн осіб, а Львівська область, яка є найбільшим хабом для ВПО на заході держави, займає 5 місце за часткою прийнятих ВПО після Дніпропетровської, Київської, Харківської та Запорізької областей (<https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-8-17-23?close=true>).

У той же час варто замислитись над відновленням сходу України після закінчення війни. Ряд наукових досліджень вітчизняних вчених показують, що досить тривалий час частка промислового виробництва тут невинно падає. Тому постає питання щодо трансформації цих територій на принципово нові промислові кластери.

Особливе місце у регіональну розвитку держави займають прикордонні регіони, що постійно піддаються загрозі військової агресії, тому важливою умовою їх економічного зростання є економічна стратегія, котра б врахувала всі загрози та ризики, викликані війною.

Отже, військові дії створили безпрецедентні виклики для національної економіки держави від початку проголошення незалежності. Значна руйнація всіх галузей господарства завдала катастрофічної шкоди регіонам, проте вона й створила передумови для трансформацій стратегій розвитку регіонів та до можливої зміни вектора спеціалізацій економічних районів України.

Наукове видання

МІСТА ТА РЕГІОНИ В ЕПЦЕНТРІ ПРОСТОРОВИХ ЗМІН

Збірник наукових праць

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 5,52. Зам. № 223-10561.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Гр9.
Підписано до друку 22.02.23

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"

Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
[http: vpc.knu.ua](http://vpc.knu.ua)

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02